

ISSN: 2181-3507

VOLUME-3, ISSUE-1

ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSIYA

Scientific Journal Impact Factor: 5.541

Aniq fanlar
Tabiiy fanlar
Iqtisod fanlari
Texnika fanlari
Tibbiyot fanlari
Filologiya fanlari
Pedagogika fanlari
Psixologiya fanlari
Ijtimoiy-gumanitar fanlar
San'at va madaniyat fanlari

MART

2024/1

ILMIYTADQIQOT.UZ

ISSN 2181-3507
3-TOM, 1-SON
MART 2024

<http://ilmiytadqiqot.uz/>

TAHRIR HAY'ATI:

Masalieva Oltinoy Masalievna. Dotsent. Tarix fanlari nomzodi. Uzbekiston davlat jahon tillari universiteti

Mavlyanov Aminjon. Dotsent, Fizika-matematika fanlari nomzodi, Astraxan' davlat texnika universitetining Toshkent viloyatidagi filiali.

Axmedova Muyassar Xadimatovna, dotsent TDPU, psixologiya kafedrası

Turgunova Aziza Tashpulatovna, Dotsent, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, Xalqaro islom akademiyasi

Mamatova Yoqutxon, f.f.d., prof. O'zMU Jurnalistika fakulteti Jurnalistika kafedrası

Mirsoatova Mahliyo. dots., f.f.n., O'zMU Jurnalistika fakulteti

Abdusatarov Ramziddin Xayriddinovich dots., f.f.n., O'zMU Jurnalistika fakulteti Jurnalistika kafedrası.

Ibragimov Shavkat Mo'minovich. dots., f.f.n., O'zMU Jurnalistika fakulteti Jurnalistika kafedrası,

Xakimov Zafar Tulyaganovich, texnika fanlari doktori (DSS), Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangier filiali

Mamatov Mamajan Axmadjonovich, Dotsent, iktisodiet fanlari nomzodi. Toshkent davlat iktisodiet universiteti

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Qishloq xo'jaligi fanlari falsafa doktori (PhD) Farg'ona Davlat Universiteti

Rizaev Nurbek Kadirovich, Iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Rahimov Akmal Matyaqubovich. Dotsent, Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent moliya instituti

Aminova Dilnoza Xikmatilla qizi, dotsent, Filologiya fanlari doktori (DSc) O'zDJTU axborot xizmati va jamoatchilik bilan aloqalar kafedrası

Qurbonov Rufat Baxtiyorovich, Dotsent, Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent moliya instituti,

Avazov Ilxom Ravshanovich, Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Toshkent moliya instituti,

G'aniev Zafar Usanovich, Dotsent, Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent moliya instituti,

Davlatova Ra'no Xaydarovna, Dotsent (DSS), Navoiy davlat pedagogika instituti,

Yuldasheva Umida Asanaliyevna, Dotsent(PhD), Toshkent moliya instituti

Xojamkulova Yulduzoy Jaxonkulovna, O'simliklar fiziologiyasi va biokimyosi" laboratoriya mudiri, q.x.f.f.d. (PhD), Sholichilik ilmiy-tadqiqot instituti

Kodirova Nodira Ilyos kizi, Dotsent, Filologiya fanlar nomzodi, Uzbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Zoxitova Nodira Xusan qizi, Filologiya fanlari falsafa doktori (PhD) O'zMU Jurnalistika fakulteti

Bosh muharrir: Nazim Bo'ronov
Mas'ul muharrir: Nargiza Dusimbetova

EKSTREMISTIK VA RADIKAL G‘OYALARNING ILMIY NAZARIY TASNIFI

Alimov Akmalbek Abdumajidovich

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi 2-kurs magistranti

Annotasiya. Ushbu maqolada ekstremistik va radikal g‘oyalarning ilmiy nazariy tasnifi haqida so‘z boradi. Tahlillarni amalga oshirishda dastlab “ekstremistik” va “radikal” atamalarining mazmun mohiyati akademik lug‘atlar hamda tadqiqotchilar tasnifi yordamida ochib beriladi. Shuningdek, mazkur maqola mavzusi yuzasidan mahaliy va xorijlik olimlarning tadqiqot ishi natijalari tahlil qilinib, mavjud muammolar xususida tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: ekstremizm, radikal g‘oyalar, boshlang‘ich tushunchalar, yo‘nalishlar.

Abstract. This article talks about the scientific theoretical classification of extremist and radical ideas. In the course of the analysis, the meaning of the terms «extremist» and «radical» is revealed using academic dictionaries and researchers' classification. Also, the results of the research work of local and foreign scientists on the topic of this article are analyzed, and relevant suggestions and recommendations are given regarding the existing problems.

Key words: extremism, radical ideas, initial concepts, trends.

KIRISH

Ekstremizm XX-asr dunyo hamjamiyati uchun daxshatli so‘z va tushuncha hisoblanadi.

Ekstremizm hamma joyda jamiyat uchun noqonuniy va xavfli hodisa sifatida tan olingan. 1838-yilda mazkur ekstremizm termini ilk marta katta falsafiy lug‘atda nemis olimi Vilgelm Traugotta ishlatgan bo‘lib, unga ko‘ra “ekstremistlar o‘rtada emas chetda bo‘lishni xohlovchilar” deb izohlangan[1]. Huquqiy nuqtai nazardan ushbu atama ilk bor o‘tgan asrning boshlarida fransuz advokati M. Leroy (M. Leroy) tomonidan diniy yoki siyosiy idealga haddan tashqari fanatiklik va g‘ayriinsoniy e‘tiqod sifatida talqin etilgan[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

“Ekstremizm” (fransuzchadan “extremisme” lotinchadan “extremis”) atamasi XX asrning boshidan beri faol qo‘llanila boshlandi. Odatda, “ekstremizm” tushunchasi siyosat va mafkuradagi ekstremal qarashlar va harakatlarga rioya qilishni anglatadi.

V. N. Panin ta’kidlashicha, “sovuq urush tugaganidan keyin, ekstremizm eng katta xalqaro muammoga aylandi, uning milliy xususiyatlari yo‘q, u shafqatsizlik va ekstremistlarning orqa-oldiga qaramasdan harakatlanishi bilan ajralib turadi. Global axborot makonining paydo bo‘lishi ekstremizmning yanada o‘shish ehtimolini oshirdi, u tobora ko‘proq halokatli shakllarga ega bo‘la boshladi”[3].

Ekstremizm ma’naviy tahdidlarning bir navi bo‘lib, undan foydalanuvchi shaxslar yoki tashkilotlar o‘zlariga mansub bo‘lgan tarafdorlarini radikal harakatlarga chorlovchi, mamlakatdagi tinchlik va osoyishtalikni izdan chiqarishga intiluvchi, mavjud konstitusion tuzumni ag‘darib tashlashga da’vat etuvchi tajovuzkor siyosiy faoliyat hisoblanadi.

Ekstremistik g‘oyalar kishida zulm va zo‘ravonlik his-tuyg‘ularini uyg‘otadi. Ekstremistik g‘oyalar o‘zgalarga zo‘ravonlik qilish, o‘zgalarga ozor berishga undaydi. O‘zgalarga ozor berish, o‘zgalarga zo‘ravonlik qilish esa bu zulmdir.

Biroq, ushbu hodisaning mutaxassislar tomonidan turlicha ta’riflanishi uni ilmiy asoslash va talqin qilish zarurligidan dalolat beradi.

O‘rganilgan adabiyotlar tahlilidan hozirgi kunga kelib “ekstremizm” tushunchasining aniq ta’rifi mavjud emasligi ma’lum bo‘ldi. Zamonaviy tadqiqotchilarning ekstremizmga bergan ta’riflarida farqli va o‘xshash jihatlar mavjud.

Masalan, N.N.Afanasev: “Ekstremizm har qanday mutanosiblik tuyg‘usini ilk inkor etish demakdir. U o‘z niyatlarini darhol va ko‘p vaqt davomida amalga oshirishga harakat qilish maqsadida borliq haqidagi buzilgan, deformatsiyalangan tasavvurlar bilan ishlaydi,. Tilda bu hukmlarning ekstremalligi, qat’iyligida ifodalanadi. Amalda, bu muqarrar ravishda zo‘ravonlikka olib keladi,”- deya ekstremizmga ta’rif beradi[4]. Tadqiqotchi E. V. Ulezko ekstremizmni zo‘ravonlik usullaridan foydalangan holda ekstremizm sub’yekti oldida turgan maqsadlarga erishishga qaratilgan noqonuniy faoliyat turi sifatida ta’riflaydi. Bunda, uning fikriga ko‘ra, faqat jismoniy zo‘ravonlik, axloqiy majburlash, iqtisodiy bosim va hokazolardan qat’i nazar, zarur ta’sir darajasidan oshib ketgan harakatlarni ekstremistik deb atash mumkin[5]

Siyosiy psixologiyada ekstremizmning *iqtisodiy, siyosiy, millatchilik, diniy, ekologik, ma’naviy* kabi turli yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan. Bir qator tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, real hayotda ekstremizm shakllari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq va, odatda, sof shaklida namoyon bo‘lmaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ekstremizmning deyarli barcha turlari zo‘ravonlik (ko‘pincha qurollangan) yoki uning tahdidi, jamoat muammolarini idrok etishda bir tomonlama bo‘lish, fanatizm, o‘z tamoyillari va qarashlarini raqiblarga majburlab singdirish, barcha buyruqlar, ko‘rsatmalarni so‘zsiz bajartirish, his-tuyg‘ular, instinktlarga bosim o‘tkazish, aql emas, bid‘atlarga tayanish, bag‘rikenglikka layoqatsizlik, murosa qila olmaslik kabi umumiy xususiyatlarga ega. “...Zamonaviy ekstremizmning xususiyatlari – bu salohiyatni oshirish va ekstremistik guruhlarining nufuzli tuzilmalariga aylanishi bilan birga ko‘lamning kengayishi; ekstremistik harakatlarning shafqatsizligi va loqaydligi; faoliyatning turli shakllari, so‘nggi texnik yutuqlardan, ommaviy qirg‘in vositalaridan foydalanish (kimyoviy, bakteriologik qurol komponentlari, radioaktiv materiallarni o‘g‘irlash); jamoat rezonansiga erishish istagi, aholini qo‘rqitish. Ayrim mamlakatlarda va xalqaro miqyosda ekstremistik jamoalar va guruhlarining axborot, taktik va strategik, moliyaviy, mafkuraviy, psixologik va resurslilik jihatidan o‘zaro bog‘liqligi kengaymoqda” [6].

V. Amelinning so‘zlariga ko‘ra, «ekstremist o‘z qadriyatlarini umume’tirof etilgan qadriyatlardan ustun qo‘yadi. Xulq-atvor strategiyasi u tomonidan uning uchun oliy hisoblangan, lekin aholining aksariyati qabul qilish va tushunish uchun hali yaxshi yetilmagan qadriyatlarni amalga oshirish sifatida qaraladi. Shuning uchun ekstremizmning o‘ziga xos eng asosiy xususiyati siyosiy jarayonga «oq-qora» ranglarda qarash, yangi qadriyatlar tizimi tarafdorlarini boshqalarga qat’iy qarshi qo‘yishdan iboratdir»[7].

Ekstremizm xususida M. Ya. Yaxyoyevning tadqiqotlari ham alohida e’tiborni tortadi. Uning ta’kidlashicha, ekstremizm shaxsni umuminsoniy, madaniy va etnomilliy qadriyatlardan begonalashtirish shakli sifatida paydo bo‘ladi. Shuning uchun ekstremizm keng tarzda tushunilishi kerak. Uni siyosiy yoki boshqa o‘ziga xos shaklda bo‘ladi deyish mumkin emas, chunki u inson faoliyatining ko‘plab sohalarida va shaxslararo muloqotda (ichki ekstremizm kabi), sinflar, partiyalar, davlatlarning o‘zaro munosabatlarida (siyosiy ekstremizm) va qabilalar elatlar, millatlar munosabatlarida (etnik ekstremizm sifatida) namoyon bo‘lishi kuzatiladi». Shuning uchun ham, «ekstremizm ijtimoiy amaliyotning o‘ta, buzg‘unchi shakllaridan biri sifatida qaralishi kerak». Bunday nuqtai nazar ekstremizmning mohiyatini aniqlashda faoliyatga asoslangan yondashuvdan kelib chiqish kerakligini bildiradi[8].

2001-yilning 14-iyundagi “Terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash to‘g‘risidagi Shanxay Konvensiyasi” ga binoan ekstremizm hokimiyatni zo‘ravonlik bilan egallab olishga yoki hokimiyatni zo‘ravonlik bilan ushlab turishga, davlatning konstitutsiyaviy tuzumini majburan o‘zgartirishga, shuningdek jamoat

xavfsizligiga zo‘ravonlik bilan tajovuz qilishga, shu jumladan yuqoridagi maqsadlar uchun qurolli guruhlarini tuzish yoki ularda ishtirok etishdan iborat noqonuniy faoliyatni tashkil etishga qaratilgan harakat deb nomlangan[9].

Doktor Piter Koulman (Peter T. Coleman) (Kolumbiya universiteti qoshidagi xalqaro hamkorlik va nizolarni hal qilish markazi) va Adrea Bartoli (Andrea Bartoli) (Meyson universiteti mojarolarni tahlil qilish va hal qilish instituti) o‘zlarining “Ekstremizmga murojaat” («Addressing Extremism») nomli asarida ekstremizmni umumiy qabul qilinganlardan farq qiladigan faoliyatning barcha turlari (qarashlar, his-tuyg‘ular, harakatlar, strategiyalar) sifatida tavsiflaydilar [10] Nazariy jihatdan, ekstremizmni aniqlash muammosi, oxir-oqibat, ma’lum bir jamiyatda qabul qilingan norma va undan og‘ish, ya’ni deviatsiya nima ekanligiga bog‘liq. Shuning uchun demokratik jamiyatlarda ekstremistlarni odatda demokratiyani yo‘q qilish va avtoritar rejimni o‘rnatish tarafdorlari yoki guruhlar, avtoritar va totalitar jamiyatlarda esa ekstremizmning aksi hisoblanadi^[11]. Shuning uchun ham «ekstremizm» terminidan foydalanishda ozmi-ko‘pmi sub’yektivlikka yo‘l qo‘yiladi. Zero, mazkur tadqiqotchilarning fikricha, masalan, partizan urushini ham «ozodlik uchun kurash», ham «ekstremizm» yoki ham «terrorizm» deb atash mumkin[12]. .

V. N. Konovalov ekstremizm huquqiy nigizi ekanligini va siyosiy ekstremizmning eng ekstremal ifodasi terrorizm — zo‘ravonlik bilan jamiyatni muntazam qo‘rqitish, provokatsiya qilish va beqarorlashtirish ekanligini ta’kidlaydi. Mafkuraviy jihatdan ekstremizm insonning asosiy his-tuyg‘ulariga murojaat qilib, dushman obrazini yaratadigan demagogik shiorlar va murojaatlardan foydalanadi. Ekstremizm terroristik harakatlarni uyushtiradi, qasddan tartibsizliklarni qo‘zg‘atadi va fuqarolarni itoatsizlikga chaqiradi. U odamlarga qiyinchiliklarni tezda bartaraf etishni, kafolatlangan tartib va ijtimoiy ta’minotni amalga oshirishni va’da qiladi, lekin buning uchun norozilikni qat’iy bostirish, o‘z siyosiy, mafkuraviy va boshqa qadriyatlar tizimini qat’iy tasdiqlash talab etiladi[12].

XULOSA

O‘zbek tadqiqotchilaridan I.I.Karimov[13]ning ta’kidlashicha, *ekstremizm* so‘zining ma’nosini ochib berishda aniq ta’rifning yo‘qligi, uning turli davlatlarda va turli davrlarda turlicha ta’lqin etilishi sababli hozirgi kunga qadar aniq bir to‘xtamga kelinmagan. Ushbu holatdan kelib chiqqan holda, I.I.Karimov ekstremizmga olimlar tomonidan berilgan ta’riflar va ushbu tushunchaning turli davlatlarnig qonunchiligida aks etishidan kelib chiqqan holda uni 3 guruhga bo‘lib tadqiq etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Каримов И.И. Экстремизм тушунчаси, шакллари ва моҳияти: қиёсий ҳуқуқий таҳлил. // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. No 4 (2023) Б. 52-60.
2. <https://yabmk.ru/wp-content/uploads/2023/04/ekstremizm.pdf>
3. В. Н. Панин. Религиозный экстремизм как один из факторов дестабилизации социально-политической жизни на Северном Кавказе. Пятигорск, ПГЛУ, 2013.
4. Афанасьев Н. И. Идеология терроризма // Социально-гуманитарные знания. 2002, № 1.
5. Улезко Э. В. Экстремизм и терроризм: понятийно-категориальный аппарат исследования явления // www.kai.ru.
6. Политическая психология: Учебное пособие для вузов / Под общей ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. — М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001.
7. В. Амелин. Проблема противодействия идеологии радикализма и экстремизма требует нестандартных ходов. // Центр изучения региональных угроз. 28.09.2017 // <https://crss.uz/2017/09/28/v-amelin-problema-protivodejstviya-ideologii-radikalizma-i-ekstremizma-trebu-et-nestandardnyx-xodov/?ysclid=lr9n79m5k113039184>.
8. Яхьяев М. Я. Истоки и причины существования экстремизма как негативного социального явления. / <http://www.ekstremizm.ru>
9. Терроризм, сепаратизм ва экстремизмга қарши кураш бўйича Шанхай Конвенцияси. 14.06.2001 йил. URL. <https://LEX.uz.doc.2066678>. 155-модда.
10. Coleman P.T. Addressing Extremism / P.T. Coleman, A. Bartoli // http://www.tc.columbia.edu/i/a/document\9386_WhitePaper_2_Extremism_030809.pdf.
11. Словарь по политологии / отв.ред. В. Н. Коновалов. — Ростов — на — Дону: РГУ, 2001.
12. Каримов И.И. Экстремизм тушунчаси, шакллари ва моҳияти: қиёсий ҳуқуқий таҳлил. // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. No 4 (2023) Б. 52-60.

PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI YARATISHDA ESTETIK TALABLARNING MUHIMLIGI

Mamanazarov Bahrom Jumanovich, Meyliqulov Murodulla Otabek o'g'li, Islomov Bekzodjon Ilg'or o'g'li, Muhiddinov Nurmuhammadxon Fozilxon o'g'li

Senior teacher Samarkand branch of TUIT, bmamanazarovatt@gmail.com, +998937282955

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik dasturiy vositalar yaratishda estetik talablarga ahamiyat qaratiladi. Bunda quyidagi sanab o'tilgan oltita elementni hisobga olingan. Bular tarkibiy qism, shrift, matnni tekislash, kontrast, rang va uslub. Bunda muammo sifatida estetik joziba va qulaylik o'rtasidagi muvozanatni topishga hamda foydalanuvchi interfeysi dizayn maqsadlari uchun optimallashtirilgan tizimini yaratishga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Elektron darslik, pedagogik dasturiy vositalar, ranglar, dizayn, dizayner, matn, shrift, content, taqdimot, Power Point, tahrirlash, contrast, metod.

Аннотация: В данной статье мы акцентируем внимание на эстетических требованиях при создании педагогических программных средств. Мы принимаем во внимание шесть элементов, перечисленных ниже. К ним относятся композиция, шрифт, выравнивание, контрастность, цвет и стили. Задача здесь состоит в том, чтобы найти баланс между эстетической привлекательностью и удобством использования, а также создать систему, оптимизированную для целей проектирования пользовательского интерфейса.

Ключевые слова: Электронный учебник, педагогические программные средства, цвета, дизайн, дизайнер, текст, шрифт, содержание, презентация, Power Point, редактирование, контраст, метод.

Abstract: In this article, we focus on aesthetic requirements in creating pedagogical software tools. We take into account the six elements listed below. These include composition, font, alignment, contrast, color, and styles. The challenge here is to find a balance between aesthetic appeal and usability, and to create a system that is optimized for user interface design purposes.

Keywords: Electronic textbook, pedagogical software tools, colors, design, designer, text, font, content, presentation, Power Point, editing, contrast, method.

KIRISH

Butun dunyodagi ta'lim sohasidagi barcha muassasalar IT sohasidagi kashfiyotlar va innovatsiyalardan foydalanib kelishmoqdalar. Bu shuni anglatadiki, ta'lim muassasalari IT sohasidagi deyarli barcha turdagi innovatsiyalarni o'zlashtirishga harakat qilmoqdalar. Shunga qaramay, ta'lim sohasi bilim berishning onlayn va oflayn rejimlari bilan birgalikda amalga oshiriladi. Talabalar va o'qituvchilar uchun individual va institutsional talablarga mos keladigan ta'lim dasturlari tobora ko'payib bormoqda. Pedagogik dasturiy vositalar yaratish bir qancha afzalliklarga ega bo'lib, undan foydalanish natijasi anchayin samarador hisoblanadi. Har xil turdagi pedagogik dasturiy vositalar yaratish uchun nimalarni bilish muhimligini chuqurroq ko'rib chiqishni boshlaylik.

Intensiv usulda ishlab chiqilgan pedagogik dasturiy vositalar ta'lim samaradorligini yaxshilashga va bilimni yaxshilashga hissa qo'shadi. Umuman olganda, ta'lim sohasi qo'llanilayotgan innovatsiyon texnologiyalarning ko'lemi qanchalik kengayib bormoqda. Bularga o'rgatuvchi pedagogik dasturiy vositalar, baholash va bilimlarni nazorat qiluvchi pedagogik dasturiy vositalar, matematik muammolarni hal qilish pedagogik dasturiy vositalari va o'yinli pedagogik dasturiy vositalar kabi turli xil pedagogik dasturiy vositalarini o'rganishingiz mumkin. Ta'lim o'qituvchiga yordam beradigan va talabalarning bilimini sezilarli ravishda oshiradigan ta'limning barcha turi uchun maxsus dasturiy ta'minotlar ishlab chiqilmoqda.

Hozirda ta'limda innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uni IT sohasi bilan uyg'unlashtirish yo'lida izchil harakatlar olib borilmoqda. Bu harakatlar siyosat darajasiga ko'tarilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoyevning 2020-yil 5-oktyabrdagi PF – 6079 - son "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora - tadbirlari to'g'risidagi farmonida IT-sohasini yanada rivojlantirish hamda ta'limda raqamli texnologiyalarini tadbiq qilish bo'yicha bir qancha vazafalar asosiy qilib belgilangan. Unga ko'ra ta'lim sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi[1]:

- yagona masofaviy ta'lim platformasini kelajakda ta'limning barcha yo'nalishlarida tadbiq etish maqsadida yaratish va amalga oshirish;
- o'quvchilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida umumta'lim maktablarining asosiy o'quv dasturlariga doimiy o'zgartirishlar kiritish;
- texnologik kasblar va innovatsion faoliyat sohasida o'qishni tashkil etishga qaratilgan yuqori samarali xalqaro amaliyotni ta'lim tizimiga tadbiq qilish;

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog‘liq yo‘nalishda kadrlar tayyorlovchi oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchilari sonini, axborot texnologiyalar sohasida o‘rtacha darajada kompetensiyaga ega bo‘lgan o‘rta ma‘lumotli maxsus kasb - hunar ta‘limi muassasalari bitiruvchilari sonini oshirish;
- axborot texnologiyalar sohasidagi tashkilotlarining o‘quv jarayonlarga qatnashishini rag‘batlantirish orqali umumta‘lim maktablarda informatika fanini o‘qitish metodlarini takomillashtirish;
- raqamli texnologiyalar sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish va rag‘batlantirish, ularning tashkiliy mexanizmlarini takomillashtirish;
- g‘oyalar va yangi texnologiyalar yaratishni targ‘ib qiluvchi respublika tanlovlari va tadbirlarini (xakatonlar, konkurslar, olimpiadalar va boshqalar) o‘tkazish;
- maktabgacha, o‘rta va oliy ta‘lim tizimi uchun elektron o‘quv resurslarini yanada takomillashtirish, shuningdek, ichki va jahon ta‘lim resurslaridan foydalanishni ta‘minlashdek vazifalar muhim qilib belgilangan.

MASALANING QO‘YILISHI. PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI YARATIH UCHUN ESTETIK TALABLARNING MUHIMLIGI HAQIDA

Pedagogik dasturiy vositalar – kompyuter texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini qisman yoki to‘liq avtomatlashtirish uchun mo‘ljallangan didaktik vosita hisoblanadi. Ular ta‘lim jarayonini samaradorligini oshirishning istiqbolli shakllaridan biri hisoblanib, zamonaviy texnologiyalarning o‘qitish vositasi sifatida ishlatiladi. Pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga: o‘quv fani bo‘yicha aniq didaktik maqsadlarga erishishga yo‘naltirilgan dasturiy mahsulot (dasturlar majmuasi), texnik va metodik ta‘minot, qo‘shimcha yordamchi vositalar kiradi.

Pedagogik dasturiy vositalarni yaratish texnologiyasini amalga oshirish maqsadida ularning an‘anaviy vositalardan ustunligini tasdiqlovchi qator ijobiy omillar mavjud. Mazkur omillar didaktik, psixologik, iqtisodiy, fiziologik guruhlarga ajratildi. Ulardan eng muhimlaridan biri Estetik talablar haqida fikr yuritimiz.

Pedagogik dasturiy vositalarga qo‘yiladigan estetik talablarga quyidagilar kiradi: tartiblilik va ifodalilik (elementlari, joylashishi, o‘lchami, rangi), bezashning funksional vazifasi va ergonomik talablarga mosligini aytish mumkin.

Pedagogik dasturiy vositalar dunyosi keng va doimiy ravishda rivojlanib bormoqda, zamonaviy ta‘limning doimiy o‘zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish uchun yangi vositalar va ilovalar ishlab chiqilmoqda. Quyida bugungi kunda o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan eng keng tarqalgan ta‘lim dasturlari (onlayn va oflayn o‘quv jarayoni) turlari keltirilgan:

- **Ta'limni boshqarish tizimlari (LMS):** Ushbu tizimlar barcha kurs materiallari, topshiriqlar, baholar va talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqa uchun markaziy markaz bo'lib xizmat qiladi. Ommabop misollar: Canvas, Blackboard va Moodle.
- **Ta'lim o'yinlari:** Bu qiziqarli va interaktiv o'yinlar talabalarni o'rganishga jalb qilish va uni qiziqarli qilish uchun mo'ljallangan. Ular matematika va tabiiy fanlardan tortib til san'ati va tarixgacha bo'lgan keng ko'lamli fanlarni qamrab oladi.
- **Simulyatsiya pedagogik dasturiy vositalari:** Ushbu turdagi dasturiy ta'minot talabalarga virtual muhitda real hayot senariylarini boshdan kechirish imkonini beradi, amaliy ko'nikmalar va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Bugungi kunda Parvoz qilish uchun o'quv mashg'ulotlariga mo'ljallangan simulyatorlar va tibbiyotda simulyatsiyalar keng tarqalgan.
- **Interfaol doskalar:** Ushbu raqamli doskalar o'qituvchilarga darslarni vizual va interaktiv tarzda taqdim etish imkonini beradi, bu esa o'quvchilar uchun o'rganishni yanada qiziqarli va dinamik qiladi.

Xalqimizda "Kitobni muqovasiga qarab baholama" degan naql bor. Biz ko'pincha boy jildlarni tanlaymiz, garchi yaxshi eskirgan kitob aql bovar qilmaydigan voqealarni yashirishi mumkin. Xuddi shu narsa elektron kursga ham tegishli. Kontentingiz foydali bo'lsa ham, agar u dizayn jihatdan bema'ni va xira ko'rinsa, hamma foydalanuvchini ham o'ziga tortavermaydi.

Muvafaqqiyatli elektron o'quv resursi va onlayn o'quv kurs yaratish uchun professional dizayner bo'lish shart emas. Bizning ushbu maqolada quyidagi oltita elementni hisobga olish orqali o'z tafsiyalarimizni beramiz, bular: tarkibiy qism, shrift, matnni tekislash, kontrast, rang va uslub.

Ushbu maqolada biz barcha komponentlarni ko'rib chiqamiz va materialingiz birinchi slayddan oxirgi slaydgacha o'rganilishi uchun ularni qanday qilib to'g'ri ishlatishni ko'rsatamiz.

MUAMMONI YECHISH METODIKASI: TARKIBIY QISM, SHRIFT, MATNNI TEKISLASH, KONTRAST, RANG VA USLUBLARNI KO'RIB CHIQISH VA METODIK YECHIM BERISH

Tarkibiy qism. Pedagogik dasturiy vositalar yaratishga qaratilgan biror-bir o'quv kursni loyihalashda, masalan o'quv mashg'ulotlari uchun slayd-taqdimotini tayyorlashda Power Point dasturiy vositasi yordamida tayyorlanayotgan taqdimotga matn va rasmlarni shunchaki yuklash etarli emas. Buning uchun alohida elementlar butun rasimga birlashishi uchun ularni slaydga ehtiyotkorlik bilan joylashtirish yaxshiroqdir. Yaxshi tayyorlangan pedagogik dasturiy vosita (*tayyor kurs loyihasi yoki elektron o'quv didaktik vositasi, yoki Pedagogik dasturiy vositalarning biror bir*

elementi)ga erishishga urinish, xuddiki muammoli masalani yechishga o'xshaydi, ya'ni slayd bo'ylab harakatlanuvchi ob'ektlar, ularning joylarini o'zgartiradi. Muvaffaqiyatli kombinatsiya va ularga berilgan barcha ishlovlar rasmga o'zgacha effect berishi lozim, aks holda muvaffaqiyatsizlikka olib keladi.

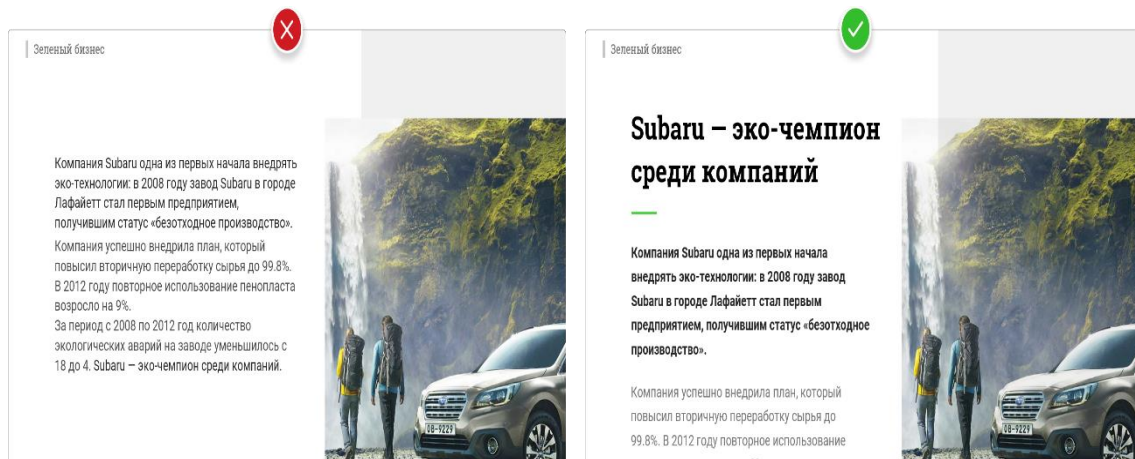
Mukammal pedagogik dasturiy vositalarni yaratish uchun turli qoidalar mavjud. Buning uchun ikkita eng samarali narsani ko'rib chiqaylik: uchdan birlar qoidasi va teskari piramida.

1-rasm. Uchdan birlik qoidasiga misol.

Uchdan birlik qoidasiga rioya qilish. Bu qoida fotografiya va videografiyada keng qo'llaniladi. Rasm shartli ravishda gorizontal va vertikal ravishda uch qismga bo'linadi. Ob'ektlar chiziqlar kesishgan joyga joylashtirilishi kerak. Rasmga qaraganimizda, biz uni birdaniga to'liq ko'rib chiqmaymiz. Bizning e'tiborimiz chiziqlar kesishishi - kompozitsion markazlarga qaratilgan. Uchdan birlik qoidasiga ko'ra qurilgan slayd ko'zni quvontiradi va ob'ektlar yon tomonga yoki markazga joylashtirilgan sahifaga qaraganda yaxshiroq hamda qulayroq ko'rinadi.

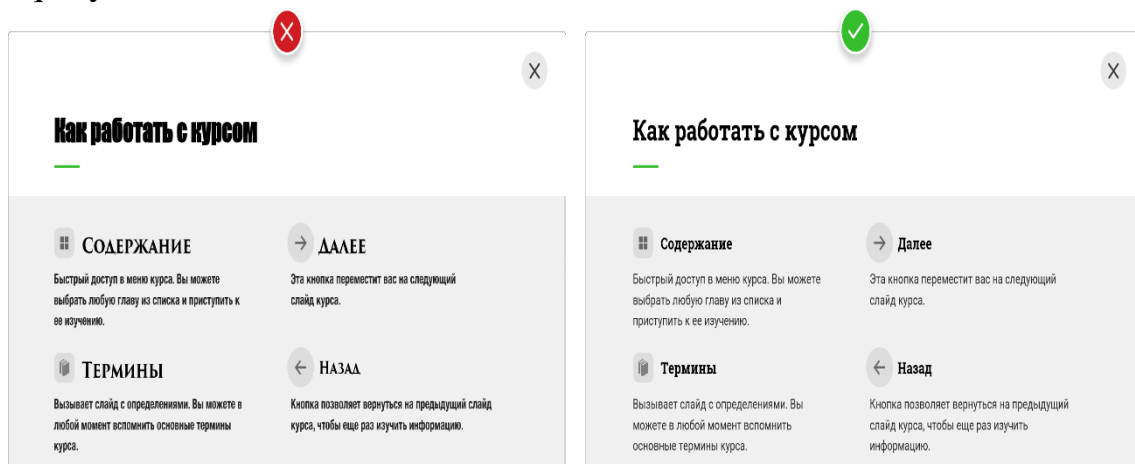
Teskari piramida qoidasidan foydalanish. Slayd dizaynini yaratishda professional ishlab chiquvchilar «teskari piramida» qoidasidan foydalanadilar - bu yerda siz matn ustida samarali tahrirlashni amalga oshirishingiz kerak. Bunda asosiy mohiyat shundan iborat bo'lishi kerakki, quyidagi ketma-kelikda joylashishi maqsadga muvofiqdir. Dastlab asosiy g'oya matni blokining boshida bo'lishi kerak, undan so'ng asosiy tushuntirishlar, keyin esa asosiy fikrlar va xulosalar, so'n esa qo'shimcha ma'lumotlar berilishi kerak. Talaba asosiy xabarni darhol tushunadi va keyin tafsilotlarni bilish uchun tepadan pastga tushib boradi. Keling, misol sifatida ushbu slayddan foydalanib, «teskari piramida» qoidasini ko'rib chiqaylik.

2-rasm. «teskari piramida» qoidasiga misol.

Shrift. Shrift shunchaki matnni taqdim etish usuli emas, balki kuchli dizayn vositasidir. Dizaynning 80% matndan iborat. Harflar nafaqat ma'noni etkazishi, balki taqdimot uslubini ham ta'kidlashi mumkin. Bu yerda shriftlar bilan ishlash bo'yicha ba'zi ko'rsatmalar mavjud.

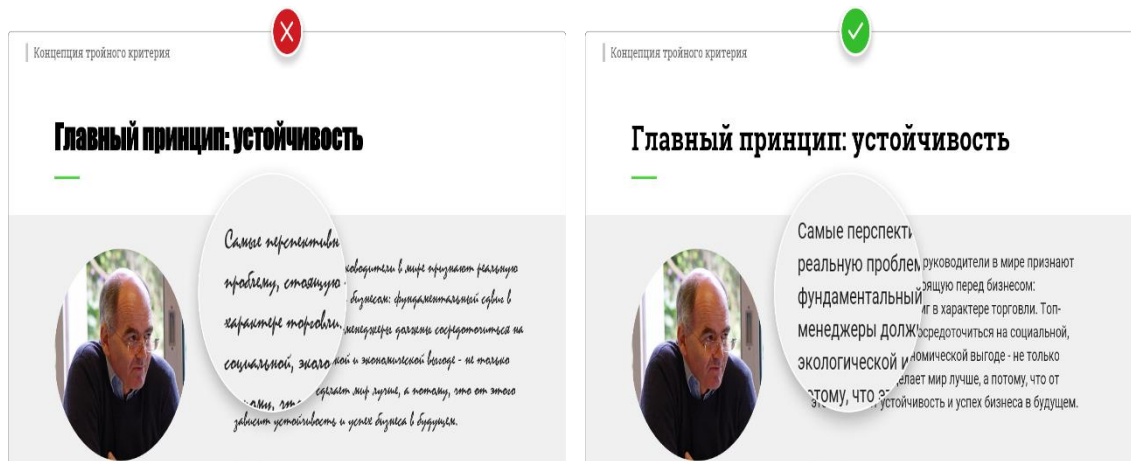
Har bir slaydda 3 ta shriftdan foydalanish. Kursda uchta shrift bo'lishi kerak: sarlavha, subtitr va asosiy matn uchun. Agar siz ko'proq shriftlardan foydalansangiz, kurs noqulay bo'ladi.

3-rasm. Shriftlardan tog'ri foydalanish qoidasiga misol.

Slaydlarda odatda matn uchun Arial, Verdana, Trebuchet shriftlaridan foydalanish yaxshiroqdir. Ular kompyuter yoki telefon ekranida o'qish uchun qulayroq hisoblanadi.

Shriftlar o'qilishi mumkin bo'lishi kerak. Kursni loyihalashda bezakli shriftdan foydalanish jozibadordek ko'rinadi. Bu slaydga qandaydir jo'shqinlik qo'shayotganga o'xshaydi. Aslida, bu shunchaki ma'lumotni o'qish qobiliyatiga xalaqit beradi.

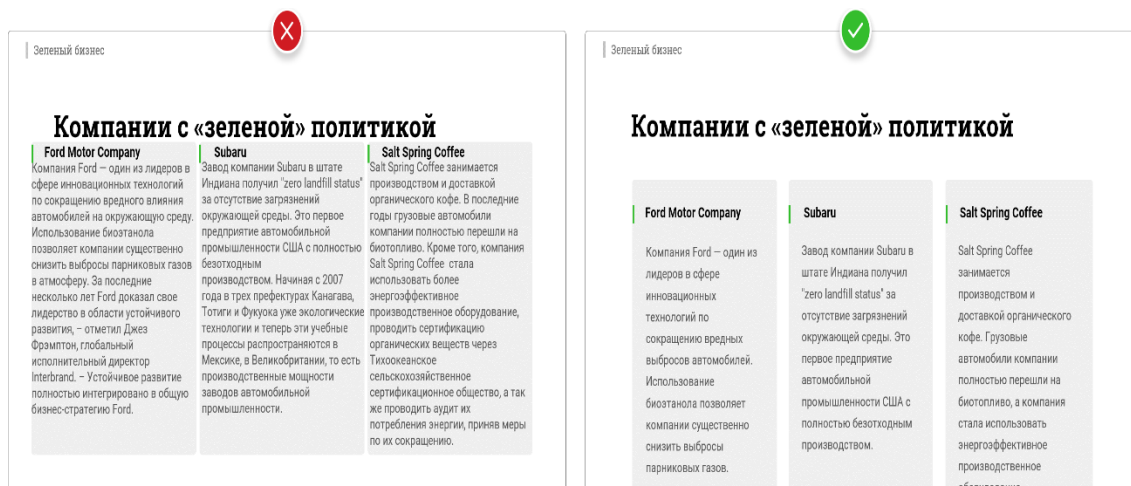

4-rasm. Shriftlardan tog‘ri foydalanish qoidasiga misol.

Kursiv yoki qalin - birini tanlash. Bir vaqtning o‘zida qalin, kursiv va tagiga chizilgan so‘zlarni ta’kidlashning hojati yo‘q - vizual ortiqcha yuk bo‘ladi. Pastga chizishni butunlay chiqarib tashlagan ma’qul, chunki uni giperhavola deb adashish mumkin. Elektron kursdagi matnning asosiy vazifasi axborotni etkazishdir. Bunda matnning rangi, shrifti va kontrastigina emas, balki uning slayddagi joylashuvi ham muhim ahamiyatga ega.

Matni chapga tekislash. O‘qish paytida biz ko‘zimizni avtomatik ravishda sahifaning chap chetiga va chiziqdan pastga siljitamiz. Agar matn markazda tekislangan bo‘lsa, unda ko‘zlar g‘ayrioddiy joyda to‘xtaydi - o‘qish tezligi pasayadi va idrok chalkashib ketadi.

Slaydda bo‘sh joy qoldirish. Belgilar va matnlarni bir-biriga yaqin joylashtirmang. Kurs «nafas olishi» kerak. Qoida bor: slaydning 20% bo‘sh bo‘lishi kerak. Slayd chetlaridan matn bloklarigacha bo‘lgan chegaralarni qoldiring - bu ma’lumotni o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

5-rasm. Slaydda bo‘sh joy qoldirish qoidasiga misol.

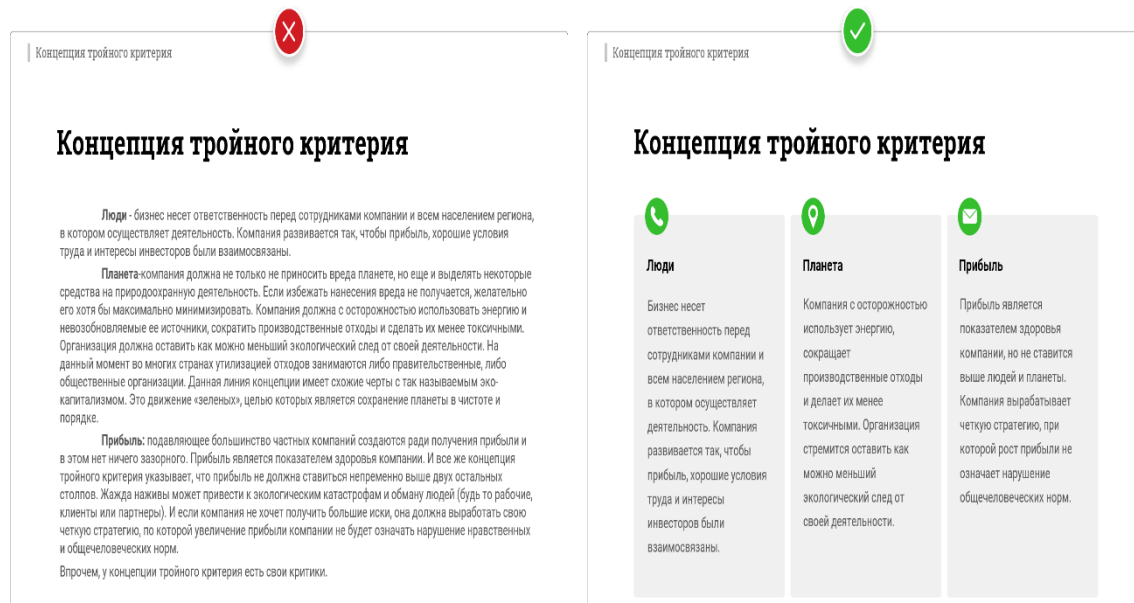
Sahifa matnining katta va og'ir ko'rinishini oldini olish uchun uni ixcham paragraflarga bo'lish, ro'yxatlardan foydalanish va paragraflarga bo'lish lozim.

Asosiy tartib qoidalariga rioya qilish. Matn kengligini tekislashning hojati yo'q. Shu sababli so'zlar orasida bo'shliqlar paydo bo'ladi - matn tartibsiz va o'qish qiyin bo'ladi. Katta bo'shliqlar tufayli asosli matnni o'qish qiyin bo'ladi.

6-*rasm. Shriftlardan tog'ri foydalanish qoidasiga misol.*

Ma'lumotni bloklarga bo'lish. Uzun gaplarni qisqa gaplarga ajratish lozim. Ideal o'lcham - 70-100 ta belgi. Bu foydalanuvchilarga e'tiborni saqlash va mohiyatni tushunishni osonlashtiradi. Ma'lumotni bloklarga ajratish kerak. Slayd bo'ylab tarqalgan matn, betartib narsalar kabi zerikarli va asosiy narsani topishni qiyinlashtiradi. Turli formatlashdan foydalaning, masalan: qalin, markirovka qilingan va raqamlangan ro'yxatlar. Bunda talaba ma'lumotni o'zlashtirishi osonroq bo'ladi. Ortiqcha narsalarni olib tashlang. Slaydda faqat haqiqatan ham muhim bo'lgan narsa qolishi kerak.

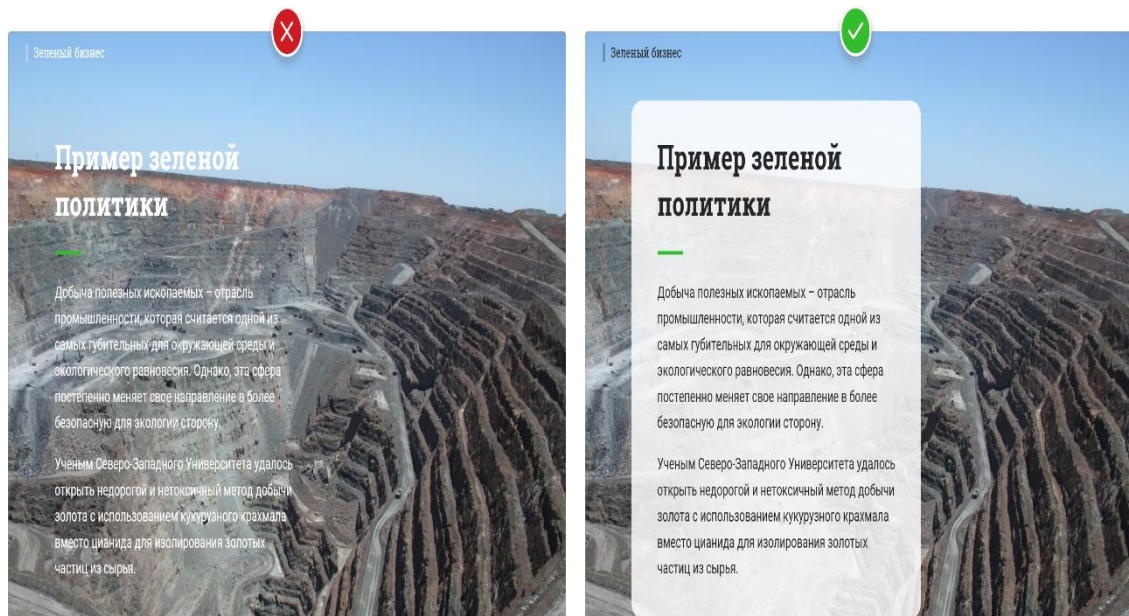

7-рasm. Matnlarni bo 'lamlarga bo 'lish qoidasiga misol.

Shrifltlar, fonlar, tasvirlar, animatsiyalar - bularning barchasi o'quv maqsadiga erishishga yordam berishi kerak va axborot shovqini va vizual yukni yaratmasligi kerak. Slayddagi har bir element zaruriy bo'lishi kerak. Bunda kiritilayotgan har bir element qanday maqsadda joylashtirilgan va u kurs maqsadlariga javob beradimi yoki yo'q degan savolga javob berish lozim. Shundagina elektron tarkibni yig'ish va loyihalashda ko'p xatolardan qochish mumkin bo'ladi.

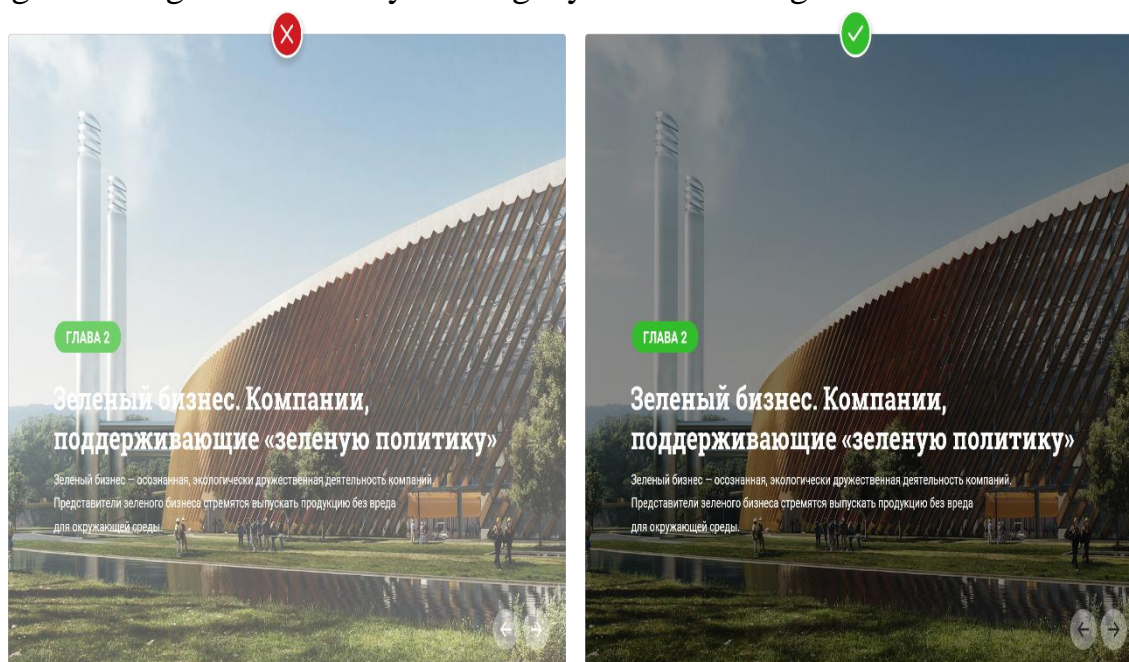
Kontrast. Bu yaxshi dizayn ko'rsatkichlaridan biridir. Kontrast kontentning turli qismlarini ajratishga yordam beradi, navigatsiyani yanada sezilarli qiladi va slayddagi asosiy fikrni ta'kidlaydi. Qarama-qarshiliksiz, qayerga qarash kerakligi aniq emas - o'quvchi adashib qoladi, ko'zlarini slaydda kezadi va mohiyatni tushunmaydi. Kontrast darhol aniq bo'lishi kerak. Shuning uchun, kontrastli elementlarni yaratishda ularni chindan ham boshqacha qiling.

Shaffof fonlardan foydalanish. Agar fon sifatida fotosuratlardan foydalansangiz, matn ostiga bir xil rangdagi shaffof blokni qo'ying. Fotosurat aniq ko'rinadigan bo'lib qoladi va matnni o'qish oson bo'ladi.

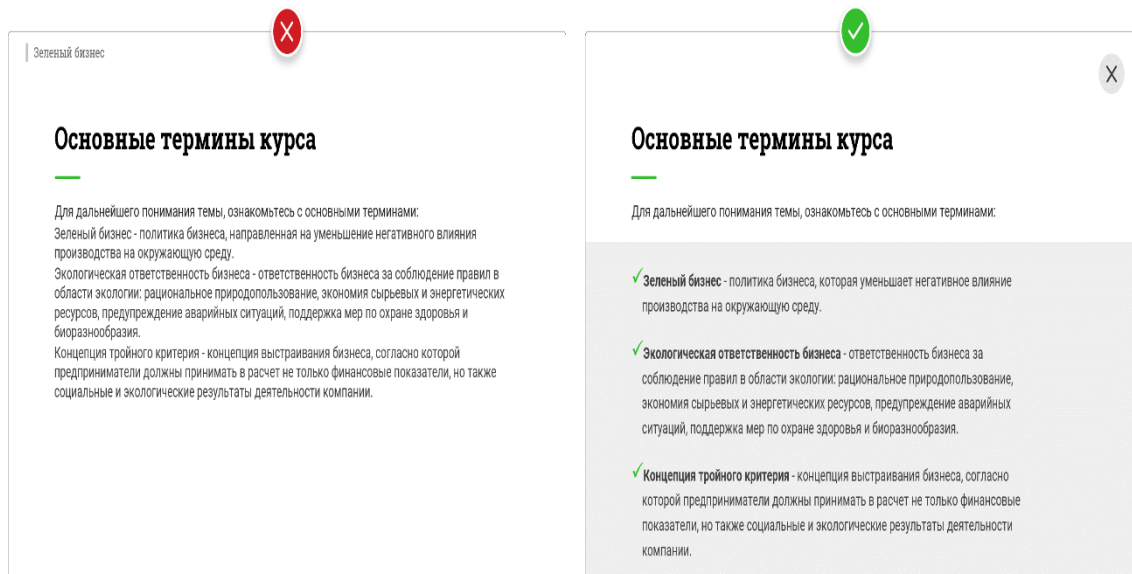
8-rasm. Shaffof fondan foydalanish qoidasiga misol.

Fonning shaffofligini o‘zgartirish. Matnni ekrandan to‘g‘ri o‘qish uchun siz fonning shaffofligini ham kamaytirishingiz yoki oshirishingiz mumkin.

9-rasm. Shaffof fondan foydalanish qoidasiga misol.

Muhim matnni boshqa rang bilan ajratib ko‘rsatish. Talabanning diqqatini muhim iboraga qaratish uchun uni qalin, kursiv yoki boshqa rang yordamida ajratib ko‘rsatish lozim.

10-rasm. Muhim matnni boshqa rang bilan ajratib ko'rsatishga misol.

Rang. Ranglar hissiyotlarni uyg'otadi. Rassom Pol Sezan yozganidek: «Rang bu bizning miyamizning koinot bilan aloqa qiladigan nuqtasidir». Shunday qilib, yashil rang yurak urishini tezlashtiradi, apelsin esa kayfiyatni yaxshilaydi. Kurs dizaynida rang yanada ifodalilikka erishishga yordam beradi.

Bir kursda uchta ranggacha foydalanish lozim. Kursni kamalakka aylantirmang. Balanslangan rang sxemasi diqqatni chalg'itmaydi, materialni o'rganishni osonlashtiradi. 60-30-10 qoidasiga rioya qiling - ranglarni teng nisbatda aralashtirish o'rniga, ularni qismlarga bo'ling: 10%, 30%, 60%.

11-rasm. 60-30-10 qoidasiga rioya qilishga misol.

Rangli g'ildirakdan foydalanish. Kursning rang sxemasini tanlash uchun rang g'ildiragi yoki Kuler kabi asbobdan foydalaning. Ular bir-biriga mos keladigan ranglar palitrasini tanlashni osonlashtiradi. Uchta klassik rang kombinatsiyasi mavjud:

Monoxrom - minimalizmni biluvchilarning tanlovidir. Rang sxemasi bitta asosiy rangga va uning bir nechta soyalariga asoslangan.

Analog - muvozanat va uyg'unlik hissi yaratadi. Rang g'ildiragida bir-biriga ulashgan ranglar birlashtiriladi. Masalan, ko'k, ko'k va binafsha.

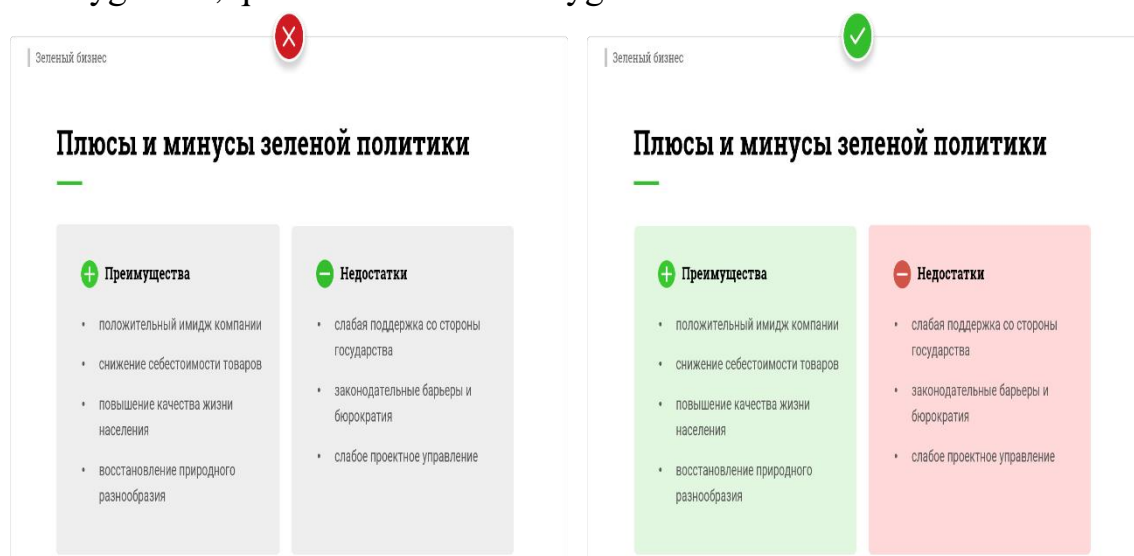
Qo'shimcha - yorqin kontrastli tasvirni yaratadi. Doira ustida bir-biriga qarama-qarshi joylashgan ikkita rang birlashtirilgan. Masalan, qizil va yashil.

Agar siz rang sxemasini o'zingiz tanlay olmasangiz, rang tanlash uchun ikkita qulay xizmat mavjud:

Adobe Color - xizmat kurs uchun mos ranglar kombinatsiyasini avtomatik ravishda tanlaydi. Xizmat shuningdek, professional dizaynerlar tomonidan yaratilgan tayyor rang kombinatsiyalarini taklif qiladi.

Color.romanuke.com - xizmat fotosuratlarini rang komponentlariga ajratadi. Siz ma'lum bir rangni o'rnatishingiz va turli xil soyalar va qizil, ko'k va binafsha ranglarning kombinatsiyalarini tanlashingiz mumkin. Agar siz fotosuratni fon sifatida ishlatsangiz, xizmat yordam beradi.

Rang psixologiyasini ko'rib chiqish. Ranglar palitrasini tanlashda psixologik xususiyatlarni hisobga olish lozim. Shunday qilib, yashil rang ishonchlik va ishonchni uyg'otadi, qizil esa xavf hissini uyg'otadi.

12-rasm. Rang psixologiyasini ko'rib chiqingga misol.

Ko'pgina kompaniyalar brend kitobiga ega - brend dizayni bo'yicha standartlar va ko'rsatmalar to'plami. Agar sizda korporativ uslubda kurslar yaratish vazifasi bo'lmasa ham, brend kitobini ko'rib chiqing va tanlangan kombinatsiyalarni o'rganing. Ularga asoslanib, siz rangli dizayn shablonlarini yaratishingiz mumkin. Masalan:

- och yashil - oziq-ovqat kurslari uchun;
- ko'k-yashil - kompyuter kurslari uchun;
- monoxrom ko'k - o'quv kurslari uchun.

Ba'zan siz kurslarni burilish tezligida yozishingiz kerak va dizaynni jilolashga vaqt yo'q. Bunday holda, yaxshi ishlab chiqilgan andozalar katta yordam beradi.

Uslub. Biz hammamiz 10 xil PowerPoint taqdimotlaridan yig'ilganga o'xshash kurslarni ko'rdik: har bir slaydda yangi shrift, rang va fon mavjud. Bu talabaniing e'tiborini chalg'itadi va izchil uslubning asosiy dizayn tamoyilini buzadi. Kurs noldan emas, balki bir nechta taqdimotlardan ko'chirilganga o'xshaydi Kurs davomida bir xil dizayn elementlaridan foydalaning. Bu tartib va birlik hissi yaratadi. Agar slaydda yangi elementlar paydo bo'lsa, tartib yo'qoladi. Har bir slayd bir xil uslubga ega: tugmalar, shriftlar, fon. Bu tartib tuyg'usini yaratadi va ma'lumotlarga diqqatni jamlashga yordam beradi. Agar siz boshida ko'rsatgan elektron kursga barcha maslahatlarni qo'llasangiz, u sezilarli darajada o'zgaradi. Endi material bolalarning rang berish kitobidan ko'ra jiddiy o'quv mahsulotiga o'xshaydi.

XULOSA

Ko'rib turganingizdek bizning pedagogik dasturiy vositalar uchun biror kursni loyihalash, taqdimot yaratish masalalarida aytib o'tgan tavsiya va yechimlarimizning oxiriga yetdik. Umid qilamizki, biz yuqoridagi aytib o'tilgan tavsiyalarimiz orqali sizni ta'lim sohasida pedagogik dasturiy vositalarning slayd(web sahifa, banner, taqdimot, ...) qismini ishlab chiqishning barcha muhim nuqtalari bilan tanishtirishga harakat qildik. Shu bilan biz hech bo'lmaganda so'nggi bir necha o'n yilliklarda kengaytirilgan ta'lim dasturlari bilan zamonaviy sinfda texnologiya ajralmas jihat ekanligini ko'rsatib o'tishimiz mumkin. Ta'lim sohasida raqamli o'tish haqida gap ketganda, bu sektorda o'sish bor. Ko'pgina ta'lim muassasalari zamonaviy o'quv dasturlariga ega va an'anaviy o'qitish amaliyotini to'liq yangi ekotizimga yaxshilaydi. Bu esa talabalarni o'ziga jalb qiladi va o'qituvchilarga ham ta'lim texnologiyalari bilan qadam tashlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoyevning 2020-yil 5-oktyabrdagi PF – 6079 - son “**Raqamli O'zbekiston - 2030**” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora - tadbirlari to'g'risidagi farmoni.
2. Sh.A.Abdurahmanova “Elektron ta'lim resurslarini yaratish texnologiyalari” fani bo'yicha darslik. Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU, 2022 y

3. G.N.Yunusova “Ta’limda axborot texnologiyalari” Namangan-2021.
4. Абдурахманова Ш.А. Технология создания электронных образовательных ресурсов. Учебник. -Г РИ Ф № 133-237. -Т.: Навруз, 2020. -С . 204.
5. F.Zakirova, U.Muxamedxanov, Sh.Sharipov, R.Isyanov, F.Esanboboev, S.Dottoev, Elektron o‘quv-metodik majmualar va ta’lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo‘llanma. – Т.: ОО‘MTV, 2010. –64 b.
6. V.S.Xamidov, D.A.Sobirova. «Ta’limda multimediya tizimlari va masofaviy o‘qitish metodlari» moduli bo‘yicha o‘quv – uslubiy majmua. Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi. Toshkent-2015 y. 64 b.
7. <https://www.ispring.ru/elearning-insights/sovetyi-po-vizualnomu-dizaynu-kursa>.
8. <https://www.uprock.ru/articles/prakticheskoe-rukovodstvo-po-sozdaniyu-cvetovoy-sistemy-dlya-vseh-elementov-dizayna>

CHAKANA SAVDO OBYEKTI QIYMATINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA TURLARI BO‘YICHA TAVSIFI.

Yoqubboyev Ilhomjon G‘ulomjon o‘g‘li

Toshkent moliya instituti

Budjet hisobi va g‘aznachilik fakulteti

3-kurs BBI-90 guruh talabasi.

Telefon: +998 33 626 01 09

e-mail: yoqubboyevilhomjon240@gmail.com.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ko‘chmas mulk hisoblangan chakana savdo do‘koni baholash ob‘ekti sifatida tadqiq etilib, uning turlari hamda baholash maqsadlari o‘rganilgan. Sotiladigan mahsulotlarning hajmi, savdo do‘koni joylashgan joyi, savdo maydoniga qarab chakana savdo obyektlarining tasnifi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: chakana savdo korxonalari, savdo obyekti, do‘konlar turlari, universal do‘konlar, butik, gipermarket, diskont, savdo qatorlari, savdo markazi, univermag, ikkinchi qo‘l mollari. droger.

ОПИСАНИЕ ПО ТЕОРЕТИЧЕСКИМ ОСНОВАНИЯМ И ВИДАМ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ ОБЪЕКТА РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ.

Ёкуббоев Илхомжон Гуломджонович

Студент 3 курса группы ББИ-90

факультета Бюджетного учета и казначейства

Ташкентского финансового института

Телефон: +998 33 626 01 09

e-mail: yoqubboyevilhomjon240@gmail.com.

Аннотация. В данной статье как объект оценки исследован магазин розничной торговли, который считается недвижимым имуществом, изучены его виды и цели оценки. Приведена классификация объектов розничной торговли в зависимости от объёма реализуемой продукции, местоположения торгового магазина, торговой площади.

Ключевые слова: предприятия розничной торговли, торговый объект, виды магазинов, универсальные магазины, бутик, гипермаркет, дисконт, торговые ряды, торговый центр, универмаг, вторичные товары, Драгер.

DESCRIPTION BY TYPE OF THEORETICAL BASIS AND ASSESSMENT OF THE VALUE OF A RETAIL OBJECT.

Yoqubboyev Ilkhomjon

Tashkent Institute of Finance,

Faculty of Budget Accounting and Treasury,

3rd year student of BBI-90 group.

Phone: +998 33 626 01 09

e-mail: yoqubboyevilhomjon240@gmail.com.

Abstract. A retail store, which is considered as a real estate, was investigated in this article as an object of assessment, as well as its types and purposes of assessment were explored. The classification of retail objects is given depending on the volume of products sold, the location of the retail store, and the retail area.

Key words: retail enterprises, retail facility, types of stores, department stores, boutique, hypermarket, discount, shopping arcade, shopping center, department store, secondary goods, drager.

KIRISH

Mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada rivojlantirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston – 2030" strategiyasining 2030-yilgacha erishiladigan maqsadlarning samaradorlik ko'rsatkichlari qatoriga hududlarda xizmat ko'rsatish va servis sohalarini rivojlantirish orqali xizmat ko'rsatish hajmini 3 barobarga oshirish ko'zda tutilgan. Bunda o'rta va yirik shaharlar hamda aholisi 300 mingdan ko'p bo'lgan tumanlarda zamonaviy bozor xizmatlari, IT, ta'lim, tibbiyot, yuridik, san'at, turizm, mehmonxona va umumiy ovqatlanish hamda transport xizmatlarini, shaharsozlik loyihalari asosida zaruriy infratuzilmasi mavjud va aholi gavjum bo'lgan ko'chalarning 233 mingta bo'sh yer maydonlarini auksion savdolariga chiqarish orqali savdo, maishiy, sayilgoh va ko'ngilochar xizmatlarini rivojlantirish, o'rta va yirik shahar markazlarida xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan markaziy ko'chalarni tashkil etish orqali 36 mingta savdo va servis obyektlarini tashkil etish, "Yangi O'zbekiston" massivlarida va xalqaro avtomobil yo'llari bo'yida 6 mingta

savdo va servis obyektlarini qurish, yetakchi loyiha tashkilotlarini jalb qilib, bozorlarni zamonaviy, qulay barcha xavfsizlik talablariga javob beradigan savdo komplekslariga aylantirish kabi maqsadlar qo'yilgan. [6]

Metodologiya. Sh. Sh. Shoha'zamiyning "Bozor asoslari" nomli darsligida savdo-sotiq ishlarini amalga oshiruvchi asosiy joy bo'lmish bozorga shunday ta'rif berilgan. "Bozor - bu tovarlar bo'yicha talab va taklif funksiyalarining amalga oshirilishini ta'minlovchi va buning uchun alohida savdo-sotiq muhitiga ega bo'lgan, maxsus iqtisodiy-huquqiy-informatsion mexanizim bilan ta'minlangan murakkab tizim"dir. [2] Bunda bozor sotuvchi va haridor o'rtasida kechadigan narxda pul-tovar almashinuvi jarayoniga hizmat ko'rsatadi hamda iqtisodiyot holatini ob'ektiv ifodalovchi «barometr» rolini bajaradi. Bozorning oddiy turlariga quyidagilarni kiritish mumkin: do'konlar, savdo hizmatini ko'rsatish shahobchalari, auksionlar, savdo yarmarkalari, birjalar va shu kabi boshqalar. Insoniyatning yer yuzida paydo bo'lishi tarixiga nazar tashlansa, bozor odamlar o'rtasidagi boyliklarni natural tovar sifatida maqsadli va o'zaro manfaatli tarzda oddiy almashinuvi jarayonidan boshlangan. Hozirga kelib bozor alohida nazariyasiga va faoliyat mexanizimiga ega, yuqori darajada tartiblashgan murakkab infratuzilma shaklida namoyon bo'luvchi dinamik muhitga ega bo'lib, zamonaviy iqtisodiyot rivojini ob'ektiv belgilaydi. Bozorning dinamik o'zgaruvchan savdo-sotiq muhiti ekanligi unda tovarlar hajmi va ularning narxi vaqt birligi ichida talab va taklif asosida uzluksiz jarayon sifatida o'zgarib borib shakllanishi bilan belgilanadi.

NATIJALAR

Bugungi kunda chakana savdo markazlari ko'pchilik fuqarolarimizning asosiy daromad manbayi hisoblanadi. Xususan mamlakatimizda 2015-yilda ochilgan Bellstor O'zbekistondagi birinchi droger[1] do'koni sanaladi. 2022-yilga kelib, tarmoq nuqtalari soni 11 taga yetdi. Do'konlarning katta qismi yirik savdo markazlari hamda markaziy tumanlardan joy oldi. O'zbekistonda xorijiy riteylerlarning faollashuvi bilan drogeri formati tobora klassik formatga aylanib bormoqda. Masalan, yaqin kunlarda paydo bo'lgan, assortimentning kattagina qismi drogeri-segmentiga to'g'ri keladigan Fix Price va kosmetika hamda maishiy kimyo mahsulotlarini taklif qiluvchi "Belarus kosmetikasi" do'konlari Toshkentning aholi zich yashaydigan tumanlarida joylashgan.

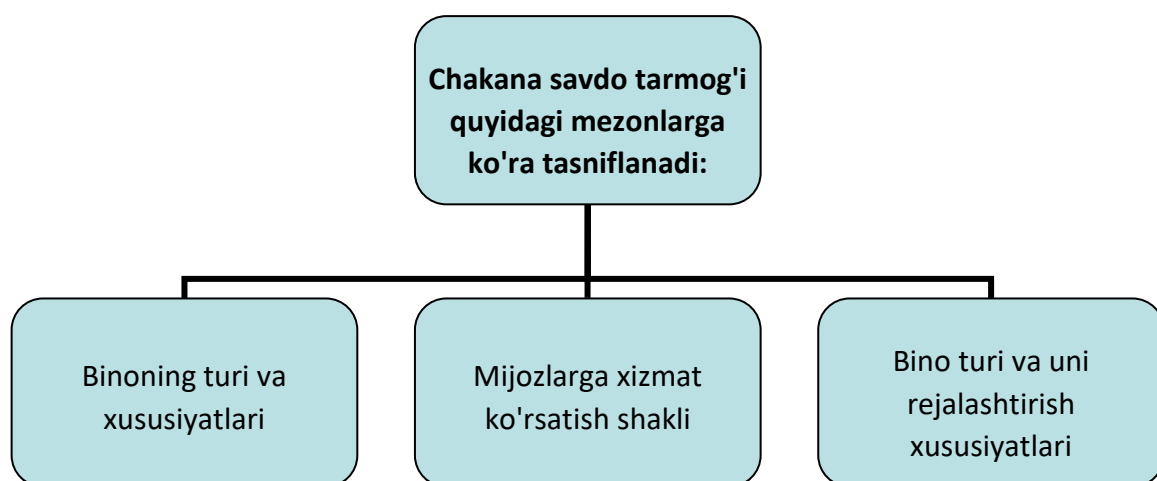
Ko'pchilik O'zbekistonda drogerilar ham xo'jalik mollarini, ham oziq-ovqat sotadigan uy yaqinidagi an'anaviy do'konchalar bilan raqobatlashadi, deb hisoblaydi. Drogerilarda, odatda, oziq-ovqat mahsulotlari bo'lmaydi. Lekin ekspertlar bu formatdagi savdo nuqtalarining salohiyatini yuqori deb hisoblashadi. Xorijiy riteylerlar

O'zbekistonning o'ziga jalb qiladigan jihatlari sifatida aholi sonining ko'pligi, YaIM o'sish suratlarining tezligi hamda jamiyatning iqtisodiy faol qismi hisoblanadigan yoshlar ulushining yuqoriligini ta'kidlaydi. Drogerilarning uy oldidagi an'anaviy savdo nuqtalari bilan raqobati unchalik muhim bo'lmaydi: xaridorlar ikkoviga ham kiraveradi. Odamlar odatiy do'konlardan mahsulot sotib olishda davom etadi. Drogeri tarmoqlariga esa kosmetika va xo'jalik mollarining ancha kengroq assortimenti, yaxshi mijoz tajribasi va yaxshiroq servis uchun kiradigan bo'ladi. Masalan, AQSh, Yevropa va Rossiyada aholi muntazam tarzda drogerilardan xarid qiladi. Do'konga tashrif faqat maishiy ehtiyojlar uchun tovarlar sotib olish zaruriyati bilangina emas, balki aksariyat hollarda ko'rib, zavq olish maqsadida ham kirishi kuzatiladi[2].

Tovarlarni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga o'tkazish jarayonini yakunlovchi so'ngi bo'g'in chakana savdo hisoblanadi. Bu tovar bozori subyektlarining tovarlarni sotish va to'g'ridan-to'g'ri aholiga qo'shimcha xizmatlar ko'rsatish bo'yicha faoliyatidir. Chakana savdoda tovarlar aylanma doirasidan iste'mol sohasiga o'tadi, ya'ni ular xaridorning mulkiga aylanadi.

Mamlakatimizda aholiga tovar sotishni asosan chakana savdo korxonalari – chakana savdo obyektlari (do'konlar, pavilyonlar, kiosklar va boshqalar)ning egalari amalga oshiradilar. Chakana savdo bilan shuningdek, sanoat va ulgurji savdo korxonalari o'zlarining do'konlari tarmog'i va boshqa tovarlarni sotish punktlari orqali, chakana bozorlar, umumiy ovqatlanish korxonalari, tadbirkorlar va turli xil mulkchilik shaklidagi boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar ham shug'ullanadilar.

Chakana savdo tarmog'i tovar bozori infratuzilmasining asosini tashkil etadi hamda savdo va boshqa korxonalar, tadbirkorlar chakana savdo obyektlari egalari yig'indisi hisoblanadi.

1-rasm. Chakana savdo tarmog'ining tasni

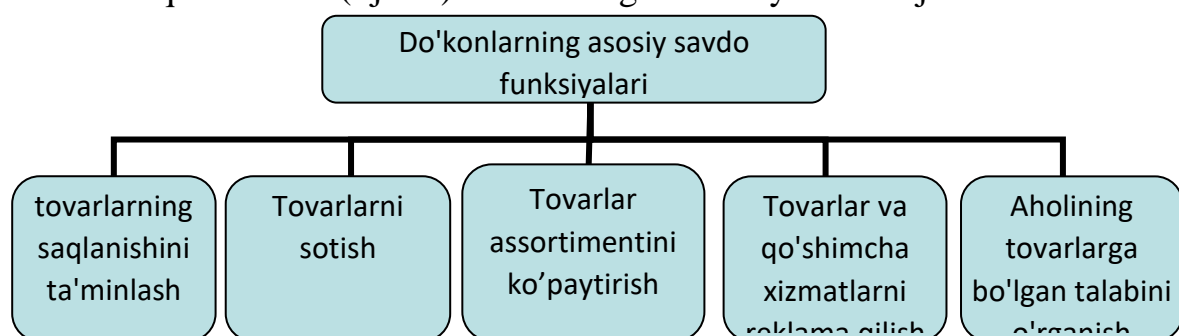
Binoning turi va xususiyatlariga ko'ra chakana savdo tarmog'i do'kon, ombor, pavilyon, chodir, ko'chma do'kon va boshqa turlarga bo'linadi. Chakana savdo tarmog'ining taxminan 90%i do'konlarga to'g'ri keladi. Ular odatda kapital binolarda joylashgan turli xil savdo va texnologik operatsiyalarni bajarish uchun zarur bo'lgan xona va jihozlarga ega.

Ombor do'konlari qurilish materiallari, yoqilg'i, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqalar bilan savdo qiladi. Ularda moslashtirilgan maydon, shiypon va omborxona, shuningdek tovar namunalari hamda tovarlarni sotishni rasmiylashtirish uchun xonalar mavjud.

Pavilyon, chodir, kiosklar kichik chakana savdo tarmog'ining yengil tuzilmalaridir. Do'konlardan farqli o'laroq, ular tor doiradagi mahsulot turlarini va mijozlarga xizmat ko'rsatish uchun kamroq qulayliklarni taklif qilishadi. Ko'chma do'konlar esa kichik shaharlar aholisi va qishloq xo'jaligi ishchilariga xizmat ko'rsatish uchun ishlatiladi. Xizmat ko'rsatish shakllariga ko'ra, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish do'konlari va savdoning an'anaviy usulidan foydalanadigan do'konlar (peshtaxta ortida, namunalar, kataloglar va boshqalar orqali) ajralib turadi.

Bino turiga va hajmli rejalashtirish yechimining xususiyatlariga ko'ra, do'konlar mustaqil, o'rnatilgan va birlashtirilgan, savdo majmualariga, shuningdek, bir qavatli, ko'p qavatli, podvalli yoki podvali bo'lmaganlarga bo'linadi.

Tovar ayirboshlashning kompleks savdo-texnologik jarayonini yakunlab, do'konlar bir qator savdo (tijorat) va texnologik funksiyalarni bajaradilar.

2-rasm. Do'konlarning asosiy savdo funksiyalari

Do'konlarning asosiy texnologik funksiyalariga esa quyidagilar kiradi:

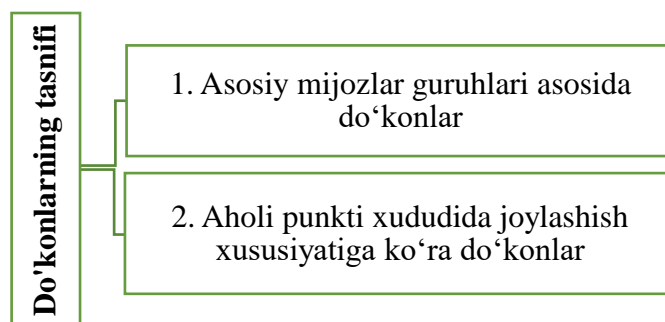
- do'konga kelib tushgan tovarlarni miqdori va sifati bo'yicha qabul qilish;
- tovarlarning saqlanishini ta'minlash;

➤ tovarlarni ishlab chiqarish jarayonini yakunlash (o'lchash, qadoqlash va boshqalar) bilan bog'liq operatsiyalarni bajarish;

➤ do'kon ichidagi tovarlarni ko'chirish, savdo maydonchasida tovarlarni tahlash va joylashtirish.

Bundan tashqari, do'konlar mijozlarga qo'shimcha xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq funksiyalar (tovarlar uchun buyurtmalarni oldindan qabul qilish, tovarlarni uyga yetkazib berish va boshqalar)ni bajaradilar. Do'kon tomonidan bajariladigan funksiyalarning ko'lami va xarakteri uning turi va hajmiga, iqtisodiy mustaqilligiga, texnik jihozlariga, joylashuviga va boshqa omillarga bog'liq. Masalan, yuridik shaxs hisoblangan do'kon sanab o'tilgan funksiyalardan tashqari tovarlarni ulgurji xarid qilish va ular uchun to'lovlarni amalga oshirish funksiyalarini ham bajaradi. Shu bilan birga, o'ziga bo'ysunuvchi savdo bo'linmalariga boshqaruv va xo'jalik ta'minotini amalga oshiradi. Odatda keng ko'lamlı qo'shimcha xizmatlarni taqdim etish uchun ko'proq imkoniyatlari mavjud.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, chakana savdo tarmog'ini tashkil etishning zamonaviy tamoyillarining asosini tashkil etuvchi individual tasnif mezonlari bo'yicha do'konlarning asosiy turlarini ko'rib chiqamiz.

3-rasm. Individual tasnif mezonlari bo'yicha do'konlarning asosiy turlari

Asosiy mijozlar guruhları asosida do'konlar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

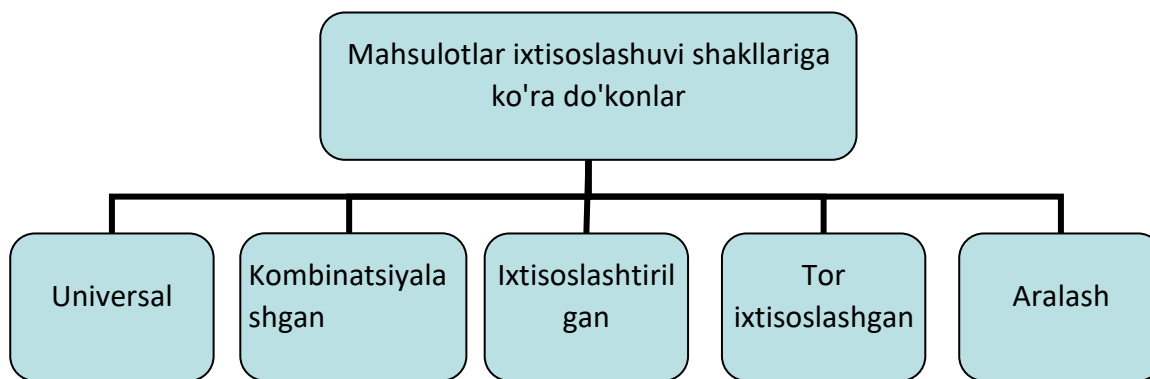
- shahar aholisiga xizmat ko'rsatadigan do'konlar;
- qishloq aholisiga xizmat ko'rsatadigan do'konlar.

Shunisi e'tiborga loyiqki, qishloq aholisi o'z xaridlarining muhim qismini shaharlarda amalga oshiradilar, bu yerda tovarlarning xilma-xilligi va ularni sotib olish uchun yaxshi sharoitlar mavjud.

Aholi punkti hududida joylashish xususiyatiga ko'ra do'konlar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- to‘g‘ridan-to‘g‘ri turar-joy binolarida joylashgan do‘konlar;
- shahar ahamiyatiga ega bo‘lgan joylarda joylashgan do‘konlar.

Do‘konlarning joylashishi turli omillar bilan belgilanadi. Shunday qilib, birinchi guruh do‘konlari eng keng tarqalgan va doimiy ehtiyojlarni qondirish uchun mo‘ljallangan tovarlar oldi-sotdisi bilan shug‘ullanadi (oziq-ovqat mahsulotlari, uy-ro‘zg‘or buyumlari, galantereya va parfyumeriya mahsulotlarining asosiy guruhlari va kundalik talabning boshqa nooziq-ovqat mahsulotlari guruhlari). Ularni joylashtirishning asosiy omili piyodalar uchun qulaylik radiusidir (500 m ichida). Ikkinchi guruh do‘konlari mijozlarning davriy va vaqti-vaqti bilan ehtiyojlarini qondirish uchun mo‘ljallangan. Bu yerda asosiy omillar - taklif etilayotgan tanlovning kengligi va transportning qulayligini ta‘minlashga qaratilgan bo‘ladi.

5-rasm. Mahsulotlarni ixtisoslashtirish shakllariga ko‘ra do‘konlar tasnifi

Munozara. Yuqoridagi mahsulotlarni ixtisoslashtirish shakllariga ko‘ra do‘konlar 5 guruhga bo‘linadi va bular bir-biridan turlicha farq qiladi. Bularga birma-bir qisqacha malumot berib, taqqoslash orqali farqlarini aniqlab olamiz.

Universal do‘konlar (univermag) oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarining barcha asosiy guruhlarni sotadilar. Ular mijozlar uchun eng qulaydir, chunki ular mijozlarning talablarini har tomonlama qondirishni ta‘minlaydilar.

Kombinatsiyalashgan do‘konlarda iste‘mol qilish umumiyliigi (go‘sht - baliq - sabzavot, trikotaj - galantereya, galanteriya - parfyumeriya) bilan birlashtirilgan ikki yoki uch guruh tovarlar sotiladi.

Ixtisoslashtirilgan do‘konlarda bir guruh tovarlar (kiyim-kechak, poyabzal, non mahsulotlari, baliq mahsulotlari va boshqalar) sotiladi. Buning sababi shundaki, savdo korxonasi o‘z faoliyatini iste‘mol bozorining ma‘lum bir segmenti bilan cheklash orqali alohida tovarlarga bo‘lgan talabni yuqori darajada qondirishni ta‘minlashi va keng turdagi qo‘shimcha xizmatlarni taklif qilishi mumkin.

Tor ixtisoslashtirilgan do‘konlarda bir mahsulot kichik guruhining tovarlari sotiladi, masalan, ayollar poyabzali, asboblari, erkaklar ko‘ylagi, elektr yoritish moslamalari va boshqalar.

Aralash do‘konlar bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan turli guruhlarining tovarlarini sotadi. Universal (univermag) do‘konlardan farqli o‘laroq, ular cheklangan miqdordagi oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulot guruhlarini taklif qilishadi.

Turli usullar yordamida sotiladigan tovarlarning ahamiyatiga ko‘ra, do‘konlar quyidagi guruhlariga bo‘linadi:

- mijozlarga individual xizmat ko‘rsatadigan do‘konlar;
- o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishdan foydalangan holda tovarlar sotadigan do‘konlar;
- namunalar va kataloglar asosida tovarlarni sotadigan do‘konlar.

Sotilgan tovarlarning narx darajalariga ko‘ra do‘konlar quyidagi guruhlariga bo‘linadi:

- eng yuqori narxlardagi elita do‘konlar;
- o‘rtacha narxlardagi do‘konlar;
- arzon narxlardagi do‘konlar.

Amaliyotimiz uchun nisbatan yangi bo‘lgan bu tasniflash tizimi bozor iqtisodiyotiga o‘tgandan so‘ng aholi daromadlarining tabaqalanishining chuqurlashishi natijasidir.

Savdo maydonlarining kattaligiga qarab, do‘konlar quyidagi guruhlariga bo‘linadi: kichik, o‘rta, katta, juda katta.

Shaharlardagi kichik do‘konlarga savdo maydoni 250 kv.m, qishloq joylarida 100 kv.m gacha bo‘lgan do‘konlar kiradi.

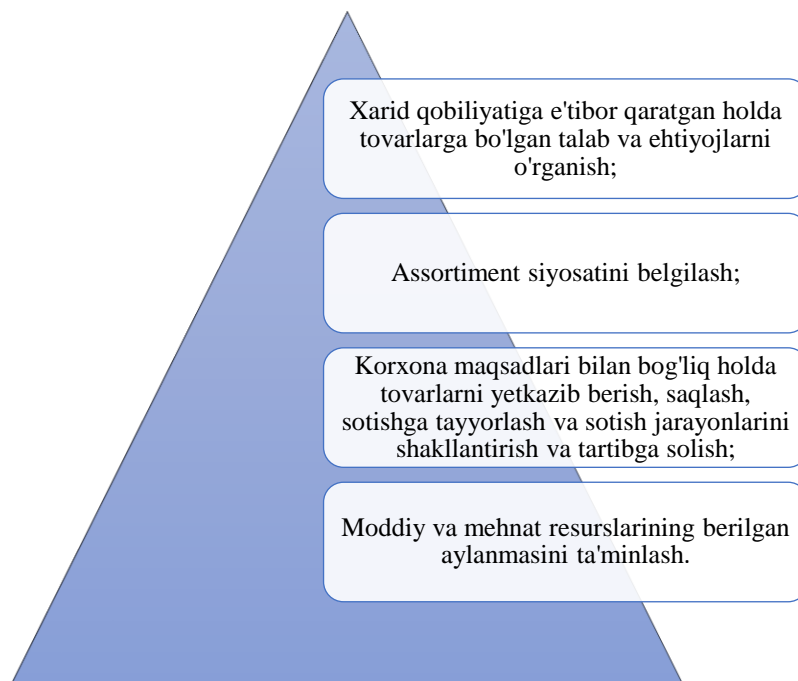
Shaharlardagi o‘rta do‘konlarga savdo maydoni 251-1000 kv.m, qishloq joylarida 101 - 400 kv.m bo‘lgan do‘konlar kiradi. Bunday do‘konlar moslashtirilgan binolarda yoki maxsus qurilgan binolarda joylashgan. Bunday savdo maydonchasida universal oziq-ovqat, kombinatsiyalashgan, ixtisoslashtirilgan va tor ixtisoslashtirilgan do‘konlar tashkil etilishi mumkin.

Shaharlardagi yirik do‘konlarga savdo maydoni 1001 - 3500 kv.m², qishloq joylarida 401 - 1000 kv.m² bo‘lgan do‘konlar kiradi. Bunday chakana savdo maydoni murakkab do‘konlar hamda universal oziq-ovqat va nooziq-ovqat do‘konlarini yaratishga imkon beradi. [5]

Shaharlardagi juda katta do‘konlarga savdo maydoni 3500 kv.m dan ortiq, qishloq joylarida 1000 kv.m bo‘lgan do‘konlar kiradi. Bu nooziq-ovqat do‘konlari.

Turkum bo‘yicha do‘konlar «hashamatli», «eng yuqori», «birinchi», «ikkinchi», «toifasiz» ga bo‘linadi. Ushbu toifa mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan chakana savdo obyektlarini quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha sertifikatlash orqali beriladi:

- binoning joylashuvi va uning atrofidagi hududning holati;
- binoning turi, shakli va xususiyatlari;
- qulaylik, texnik jihozlar, binolarning ichki va tashqi dizayni;
- savdo jarayonining izchilligi va funksional tashkil etilishi;
- texnik xizmat ko‘rsatish usullari;
- kadrlar malakasi;
- xizmat ko‘rsatish sifati.

6-rasm. Chakana savdo korxonasining maqsadlari

Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar amaliyotida do‘kon savdo korxonalarining ko‘p turlari mavjud.

Butik - bu maxsus moda tovarlari uchun ixtisoslashgan do‘kon.

Gipermarket - savdo maydoni 5000 kv.m bo‘lgan asosan o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish orqali keng turdagi oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarini sotuvchi universal do‘kon. Har bir gipermarketda savdo qatorlari, jumladan, mashhur

brendlarning turli do‘konlari mavjud. Shuningdek, restoranlar, tez xizmat ko‘rsatuvchi kafelar, sarta-roshxona, kimyoviy tozalash, kinozal mavjud. Mavsumiy sotuvlar muntazam ravishda o‘tkaziladi, bu yerda moda kiyim-kechak, poyabzal va aksessuarlar 50% chegirma bilan sotiladi. [6]

Diskont - bu chakana oziq-ovqat do‘koni bo‘lib, u obyektning joylashuvi nuqtai nazaridan ham, uning assortimentiga nisbatan ham supermarketning qisqartirilgan shaklidir. Diskont chakana oziq-ovqat do‘konining maqsadi – tovarlarni eng past narxlar hamda kafolatlangan sifatda sotish. Ushbu tizimdagi asosiy vosita yagona tarqatish markazi bo‘lgan ulgurji ombordir. Ijtimoiy ahamiyatga ega tovarlar bo‘yicha savdo majmuasi 5% dan oshmasligi kerak. Chegirmali do‘konlar odatda katta turar-joy hududlarida joylashgan.

Bugungi kunda chegirma (diskont) do‘konlarning ikki turi mavjud. Birinchi tur mijozlarga xizmat ko‘rsatishning oqim texnologiyasi uchun zarur bo‘lgan barcha narsalarni ta‘minlaydi. Daromadi yuqori bo‘lmagan xaridorlarni barqaror assortiment, zarur tovarlarning arzonligi va hisob-kitoblarning soddaligi bilan jalb qiladi. Ikkinchi turda savdo maydonchasi va yordamchi xonalarni jihozlash, tashqi va ichki dizayn bo‘yicha zamonaviy yechimlar mavjud. U yaqin atrofda supermarketlar bo‘lmagan shaharning chekka joylarida chakana oziq-ovqat bozorini egallashga intiladi.

Kollektiv umumiy do‘kon bir nechta chakana savdo korxonalarini tomonidan birgalikda yuritiladi. Alohida korxonalar umumiy do‘kon bo‘limlari sifatida ishlaydi, chunki ular o‘z firmalarining nomlarini ko‘rsatmaydi va ular o‘rtasida ko‘rinadigan jiddiy farqlar mavjud emas. [5]

Buyurtmalarni qabul qilish idorasi - bu chakana savdo shoxobchasi bo‘lib, unda mijozlar namunalar va kataloglar asosida tovarlarga buyurtma berishadi.

Do‘kon - bu xaridorga har kunlik, universal tovarlar assortimentini taklif qiluvchi chakana savdo nuqtasidir.

Do‘kon ichidagi do‘kon - bu chakana savdo korxonasi bo‘lib, univermagdagi binolarni ijaraga oladi, u yerda o‘z mablag‘lari hisobidan va o‘z xodimlarining yordami bilan o‘ziga ajratilgan hududda o‘z tovarlarini sotadi.

Arzon narxlardagi do‘kon oddiy iste‘mol tovarlarini taklif qiladi. Oziq-ovqat, galanteriya, uy-ro‘zg‘or va boshqa tovarlar sotiladigan kichik do‘kon kichik shahar posyolkalarida joylashgan bo‘ladi. Unda oziq-ovqat mahsulotlari, to‘qimachilik, yuvish vositalari va tanani parvarish qilish vositalarining keng, ammo chuqur bo‘lmagan assortimentlari mavjud.

Ixtisoslashgan do‘kon turli xil dizayndagi bir nechta mahsulot guruhlarini sotadi. Bu yerda xaridor malakali xizmat va tor, ammo diversifikatsiyalangan assortimentga ega katta tanlovni oladi.

Supermarket - chakana savdo maydoni 400 kv. m bo‘lgan umumiy do‘kon. Asosan o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish orqali xususiy talab uchun oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarining keng assortimentini sotishdir. Supermarketning mahsulot assortimenti 8-10 mingga yetishi mumkin. Buyumlar, o‘rtacha stavkasi 18-20% ni tashkil qiladi, ammo kundalik tovarlar uchun u 5-7% dan oshmaydi. Supermarket aholiga qo‘shimcha xizmatlar ko‘rsatadi (ovqatlanish xizmatlari, tovarlarni yetkazib berish, transport vositalari uchun to‘xtash joylari, mijozlar uchun dam olish joylari mavjudligi).

Savdo qatorlari bu yirik savdo korxonasi ko‘rinishidagi ixtisoslashgan do‘konlar.

Korxonaning savdo filiali markazlashtirilmagan yirik korxonaning savdo nuqtasidir. Savdo filiallarining o‘ziga xos xususiyatlari bu o‘xshash turdagi tovarlarning mavjudligi hamda savdo zallari va vitrinalarning yagona dizayni.

Savdo markazi - bu bir hududdagi turli shakldagi (oziq-ovqat mahsulotlari, to‘qimachilik, kafe, sartaroshxona) mustaqil chakana savdo va maishiy xizmat ko‘rsatish korxonalarining birlashmasi.

Univermag - oziq-ovqat, quruq mahsulotlar va uy-ro‘zg‘or buyumlari sotiladigan do‘kon. Bir joyda, xaridor turli xil navlar va tovarlar guruhlarining xilma-xil tanlovini topadi.

Ikkinchi qo‘l mollari - «Oddiy» do‘konlarda arzon, ishlatilgan yoki sotilmaydigan chakana savdo do‘koni kiyim, poyabzal yoki jihozlarni saqlaydi. [5]

Baholash faoliyatida ko‘chmas mulklarni baholashdan asosiy maqsadi jismoniy yoki yuridik shaxslar mulk solig‘ini to‘lash uchun (fuqarolar shu summaga nisbatan soliq to‘lashadi), bankdan kredit olayotganda mulkni garovga qo‘yish uchun (bank shu summaga nisbatan kredit ajratadi), sug‘urta uchun (shu summaga nisbatan olinadi hamda sug‘urta to‘lovi to‘lanadi va favqulodda holatlarda to‘lab beriladi), oldi-sotdi shartnomalari uchun, ustav kapitali sifatida kirgizish uchun va hokazolar uchun mulklarini baholatishadi. Xususan, chakana savdo ob‘ektlari qiymatini baholashdan asosiy maqsad bu – mulk egalari o‘z mulklarining qiymatini aniqlash uchun baholatishadi.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda baholash jarayonini amalga oshirayotgan baholovchilarga quydagi tavsiyalarni berishimiz mumkin. Chakana savdo do‘konini baholashda xaridor (dallol) larga so‘rovlar yuborish, sharhlar va fikrlarni to‘plash, shikoyatlarni, takliflarni qabul qilish bo‘yicha xaridor (dallol) lar bilan o‘zaro aloqalar o‘rnatish lozim. Bu tavsiyalar, chakana savdo do‘konlarining qiymatini chiqarishda chakana savdo do‘koni xaridorlarining qoniqtirish darajasi va ularga qulaylik yaratilganligi, xaridorlar soni hamda likvidlilik darajalarini o‘rganish baholovchining daromadli yondashuvda chiqargan qiymatining aniqlik darajasi oshishiga hamda qiymatning ishonchligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Baholash to‘g‘risidagi” qonuni. 19.08.1999 yildagi 811-I-son. <https://lex.uz/ru/docs/-24703>.
2. Shoha‘zamiy Sh.Sh. “Bozor asoslari” darslik. -T: “fan texnologiya”, 2012.
3. Shoha‘zamiy Sh.Sh. “Mulk nazariyasi, qiymati va narxi,” monografiya. -T: “Fan texnologiya”, 2012. – 264 bet.
4. Shoha‘zamiy Sh.Sh. “Mulk nazariyasi, qiymati va narxning nazariy asoslari,” tanlangan ma‘ruzalar -T: “Iqtisod-moliya”, 2015.
5. <https://studfile.net/preview/10069606/> - saytidagi ma‘lumotlardan foydalanilgan.
6. “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi” <<Hududlarda xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish>>. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING INGLIZ TILIDA SOSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Temirov Azizbek Toshkent Kimyo Texnologiya Instituti

Xorijiy tillar kafedrası stajyor o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning ingliz tilida sosiolingvistik kompetensiyasini rivojlantirish haqida so'z boradi. Shuningdek, kichik tadqiqot davomida bir qator xorijlik va mahaliy olimlarning tadqiqot ishlari tahlil qilinib mavjud bahsli nazariy qarashlar xususida tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, talaba, ingliz tili, sosiolingvistik kompetensiyasini rivojlantirish.

Abstract. This article talks about the development of students' sociolinguistic competence in English during independent education. Also, in the course of a small study, the research works of a number of foreign and local scientists are analyzed, and appropriate suggestions and recommendations are given regarding the existing disputed theoretical views.

Keywords: independent education, student, development of English language, sociolinguistic competence.

KIRISH

Jahonda oliy ta'lim tizimini takomillashtirish maqsadida olib borilayotgan keng islohotlar, jumladan Yevropa oliy ta'limi sifatini oshirishni ta'minlash maqsadida qabul qilingan Bolonya deklaratsiyasi g'oyalari, Yevropa Kengashining "Chet tilini bilishning umumevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'rgatish va baholash" (CEFR) malaka talablari asosida bo'lajak chet tili mutaxassislarini tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotlarda xorijiy mamlakatlar tajribalari asosida talabalarning (lingvistik, sosiolingvistik va pragmatik) kompetensiyasini rivojlantirish, xorijiy tilni muloqot tili sifatida turli ijtimoiy-madaniy kontekstlarda o'qitish, mustaqil ta'limni tashkil qilishning faol va interfaol shakllari variativligini ta'minlashga qaratilgan lingvotexnologiyalarini takomillashtirishni ko'rsatmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha

rivojlantirish konsepsiyasi”da belgilangan vazifalarga muvofiq, xalqaro malaka talablariga mos raqobatbardosh, bir nechta xorijiy tillarni biluvchi zamonaviy kadrlar tayyorlash, ularning mustaqil bilim olish malakalarini shakllantirish, barkamol mutaxassis shaxsini rivojlantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, “oliy ta’lim muassasalarining kredit modul tizimiga o’tishi, barcha yo’nalishlarda chet tillari fanlarini o’qitish ustuvor yo’nalishlardan biri etib belgilandi”. Ayniqsa, talabalarni chet tilida madaniyatlararo muloqotga tayyorlashda mustaqil ta’lim olishga qaratilgan harakatlarni tashkil etish bo’yicha lingvotexnologik yondashuvlar va metodikasini takomillashtirish zaruratini ko’rsatmoqda. 2020-2021-o’quv yilida 33 dan ortiq OTMlarda ECTS kredit-modul tizimi joriy qilindi. Mazkur kredit-modul tizimiga ko’ra, talaba tanlagan sohasining mutaxassisi bo’lishi uchun u muayyan fan bo’yicha belgilangan har 1 soat dars uchun darsdan tashqarida 2 soat mustaqil o’qishi, berilgan topshiriq va vazifalarni mustaqil tayyorlashi kerak bo’ladi. Shuningdek, talabalarning talabalarning chet tilini (CEFR) xalqaro me’yorlariga asosan C1 darajada egallash malaka talablarini nazarda tutilgan holda ularning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga innovasion yondashish, ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ustuvor vazifalardan biridir.

TAHLIL VA NATIJALAR

Maqolada mustaqil ta’lim jarayonida talabalarning (bo’lajak ingliz tili o’qituvchilari) ingliz tilida sosiolingvistik kompetensiyasini rivojlantirish, mazkur kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan lingvotexnologiyalarni takomillashtirish va tajriba-sinov ishlari orqali ularning samaradorligin aniqlashdan iborat. Tadqiqot mavzusini ilmiy-nazariy tadqiq etishdan oldin mavzuga oid terminlarning mazmun va mohiyatini ilmiy-metodik jihatdan asoslaymiz.

Tadqiqotlarda, turli metodik adabiyotlarda mustaqil ta’lim va mustaqil ish atamalarini uchratamiz. Mustaqil ta’lim muayyan fandan o’quv dasturida belgilangan hamda talaba tomonidan o’zlashtirilishi lozim bo’lgan bilim, ko’nikma va malaka shakllantirishni, o’zlashtirish darajasini amalga oshiriladigan ta’lim shakllaridan bo’lib, o’qituvchi tomonidan muntazam boshqariladigan talabalarning mustaqil faoliyati hisoblanadi. Shuningdek, mustaqil ta’lim talabaga o’qituvchi yoki ta’lim muassasasi tomonidan mustaqil ta’lim olishi uchun yaratilgan individual o’quv faoliyati jarayoni sifatida izohlanadi.

Bu borada talabalarning ingliz tilida sosiolingvistik kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-metodologik tamoyillari etnopsixologiya, psixolingvistika, sosiokulturologiya, lingvokulturologiya, sosiolingvistika kabi zamonaviy fanlarning

so‘nggi yutuqlari asosida mustaqil ta‘lim olish malakalarini rivojlantirishning muhim omillarini aniqlash va izchil tadqiq etish muammosi dolzarbligini ko‘rsatmoqda. O‘Qo‘ysinovning fikricha, mustaqil ish – talaba o‘z xohishi va istagiga ko‘ra, mustaqil ishlash davomida amalga oshiriladi [1]. OTMLlarda talabalarning bilimni nazorat qilish va baholash tizimi to‘g‘risidagi nizomga ko‘ra, “talaba mustaqil ishi – muayyan fandan o‘quv dasturida belgilangan bilim, ko‘nikma va malakaning ma‘lum bir qismini talaba tomonidan fan o‘qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o‘zlashtirilishiga yo‘naltirilgan tizimli faoliyatdir” [2]. “Xorijiy pedagogik adabiyotlarda mustaqil ta‘lim tushunchasi turlicha talqin etiladi: AQSHda «mustaqil ta‘lim» (independent work); fransuz va ingliz tilidagi adabiyotlarda «individual ishlash» (self-study, individual work); Germaniyada «bilvosita o‘qitish» iborasi; Avstriya va Shveysariyada «sekin ishlash» atamasi mustaqil ishlash vaqtida hukm suradigan jimlik va yakka mustaqil ishlash mazmunini ifodalaydi” [3]. “Mustaqil ta‘lim – pedagogik muammoning taklif etilayotgan yechimining mohiyatiga kirib borishga til o‘rganishning aniq muammolarini konstruktiv va samarali hal qilishga imkon beradigan usul va uslublarning mavjudligi, mustaqil ta‘lim bo‘yicha ishlarni rejalashtirish, kerakli manbalarni topish, ma‘lumotlarni tuzatish va tashkil qilish, amaliy pedagogik tajribadan foydalanish imkoniyatini nazarda tutadi” [4]. Ushbu ta‘riflarga tayanib, bizning nazarimizda, mustaqil ish – kengroq tushuncha bo‘lib, shaxsning o‘z tashabbusi bilan bajariladigan mustaqil faoliyatdir. Mustaqil ta‘lim – talaba (mutaxassis)ning mustaqil o‘qib-o‘rganishga nisbatan fan o‘qituvchisi tomonidan bir qadar tizimlashtirilgan va izchil tashkil etiladigan harakatlarga asoslanadi.

XULOSA

Mustaqil ta‘lim jarayonida talabalarning sosiolingvistik kompetensiyasini rivojlantirish masalalarining dolzarbligi, kasbiy kompetensiyaga qo‘yilayotgan talablarni metodologik va ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganish, qiyosiy tahlil qilish, xulosa va tavsiyalar asosida ilgari surilgan nazariy g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish, O‘zbekistonda e‘tirof etilgan Uchinchi renesans davri mutaxassislarining ingliz tilida kommunikativ kompetensiyasini yuqori darajada rivojlantirishga zamin yaratadi. Nazariy va metodologik muammolar tahlili natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning ingliz tilida sosiolingvistik kompetensiyasini egallashlarida uchrayotgan muammolarni psixolingvistik jihatlarini tadqiq etish ayni vaqtdagi dolzarb lingvodidaktik masalalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Қўйсинов О.А. Касб таълими йўналиши бакалавр ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимнинг илмий методик асослари.//Пед. фан. ном. ... дис. автореферати – Тошкент: 2008.– 11 б.
2. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and methods in language teaching. Cambridge; N.Y.: Cambridge University Press.
3. Рисқулова К.Ж. Бўлажак инглиз тили ўқитувчилари социолингвистик компетентлигини шакллантириш тизими / Пед. фанл. докт. ...дисс. – Тошкент, 2017.

CHET TILINI O'QITISHDA PSIXOLOGIK OMILLARNING O'RNI

Axmedova Muyassar Xadimatovna

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası prof. v/b., psixol.f.d.

Xamidullayeva Mumtozabonu Izzatilla qizi

Xorijiy tillar fakulteti talabasi

E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com

+998946592781

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda chet tillarini o'rganish qay darajada muhimligi va ularni o'rganishda qanday usullardan, qanday metodlardan foydalanilsa samaradorliroq bo'lishi ko'rib chiqilgan. Ya'ni bunda pedagogik psixologiya metodlari bilan chet tili o'qitish metodikasining o'xshash va bog'liqlik taraflari o'rganildi. Ushbu pedagogik psixologiya metodlarining xorijiy tillarni o'rganishda qanday samara berishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: *xorijiy tillar, psixologiya, pedagogik psixologiya, o'rganuvchi motivatsiyasi, individual xususiyatlar, kommunikativ asosiylik, personalizatsiya.*

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Akhmedova Muyassar Khadimatovna

Tashkent State Pedagogical University

Department of General Psychology Prof. v/b., psychol. ph.d.

Khamidullaeva is the daughter of Mumtozabonu Izzatilla

Student of the Faculty of Foreign Languages

E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com

Abstract: The article examines how important it is to learn foreign languages today and what methods and methods are used to learn them more effectively. In other words, the similarities and connections between pedagogical psychology methods and foreign language teaching methods were studied. Information is given on how effective these pedagogical psychology methods are in learning foreign languages.

Key words: *foreign languages, psychology, pedagogical psychology, learner's motivation, individual characteristics, communicative priority, personalization.*

KIRISH

XXI asr - texnika taraqqiy topgan, jadal rivojlanayotgan shunday bir davrda chet tillarini o'rganish har bir inson uchun juda ham muhim hisoblanadi. Chunki hozir axborot almashinuv va internet davri. Shunday asrda yashayotgan har bir shaxs, chet tillarining dolzarbligi haqida yetarli ma'lumotga ega.

Har bir yangi o'rgangan til o'rganuvchiga yangi bir eshikni, yangi bir dunyoni ochadi. Chunki til o'rganish jarayonida inson faqatgina o'sha tilning grammatikasini o'zlashtirish bilan cheklanib qolmaydi, balki o'sha millatning madaniyati, urf-odatlarini o'rganadi. Yana ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy muhiti bilan ham tanishib boradi. Misol uchun o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun o'sha tildagi qandaydir bir matnni o'qiyotgan o'quvchi ma'lum bir miqdorda yangi ma'lumotlarga ega bo'ladi. O'qilayotgan matn aynan o'sha davlat haqida bo'lmasligi mumkin, ammo ma'lumotlar faqatgina berilayotgan xabarlardan iborat bo'lmaydi. Balki qo'llanayotgan so'zlar, iboralar, ularning tashqi olamga bo'lgan ta'siridan ham bir dunyo ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin.

Internetdan biror bir ma'lumotni izlayotganda jahon tillari hisoblangan: ingliz, rus, nemis, fransuz kabi tillardan foydalanish maqsadga muvofiq. Chunki bunday tillardan izlash ko'proq va samaradorliroq natijaga erishishga imkon beradi. Ammo bu o'zbek, tojik, qirg'iz kabi tillarda tilida hech qanday ma'lumotlar yo'q degani emas. Ingliz tili dunyo tili hisoblanganligi sababli olimlar, tadqiqotchilar yoki bo'lmasa turli xil mavzuda ilmiy manbalar internet ma'lumotlar omboriga omma uchun, ya'ni butun dunyo uchun qulay bo'lgan tilda joylashtiriladi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda har bir sohani xalqaro miqyosda rivojlantirish uchun ham mutaxassisdan bir nechta tillarni o'rganish talab qilinadi. Xullas, hozirgi vaqtda chet tilining foydasi va dolzarbligi juda ham ko'p. Shuning uchun ularni o'rganishda psixologiya va pedagogik psixologiyaning ahamiyati, zarurati haqida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Pedagogik psixologiya turli tillarni o'rganishda qanday ahamiyatga ega? Pedagogik psixologiya - ta'lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiyaning bir sohasi hisoblanadi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini,

bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyashning psixologik muammolarini o'rganadi[6].

Demak pedagogik psixologiya ma'lumotni o'rganuvchiga taqdim qilish va to'g'ri ta'lim berishni va uning muammolarini o'rganadi va bu o'z navbatida shaxs taraqqiyotining yoshga xos bo'lgan xususiyatlari bilan ham uzviy ravishda bog'liq. Chunki yosh davrlarining ham sifat, ham miqdor o'zgarishlariga ega bo'lgan ko'rsatkichlari borki, amaliy psixologiya har bir yosh xususiyatlarini ana shu ikkita ko'rsatkich nuqtai nazaridan o'rganishi va shaxs xulqini boshqarish hamda ta'sir ko'rsatishda ularga tayanmog'i lozim. Umuman, psixologiyada isbot qilingan faktlardan biri shuki, turli davrlardagi inson taraqqiyoti o'ta murakkab jarayon bo'lib har bir davrning o'z qonuniyatlari mavjud[3.198].

Biror bir tilni narsani o'rganish demak insonning yoshiga ham bog'liq. Misol uchun qariyalarning biron bir xususda bilimdonligi, hayotiy tajribalarining ko'pligi ma'lum bir qobiliyatlarning yo'qolishi bilan sodir bo'ladi. Ya'ni o'smirlarda til o'rganish ishtiyoqi, strukturaviy va lug'aviy xususiyatlarni o'zlashtirishga qobiliyatli bo'lsa yetuklik davridagi insonlarda bu xususiyat yo'qola boshlaydi.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan kelib chiqqan holda quyida biz boshlang'ich sinflarda chet tilini o'qitishni turli xil psixologik metodlar orqali ko'rib chiqamiz.

Chet tilini o'qitishda klassik grammatika metodi, konversatsiya metodi, audio-visual metod, immersiya metodi, o'zlashtirilganlik kabi metodlardan foydalaniladi, Ammo bolalarga xorijiy tillarni o'qitishda bu metodlar biroz farqlanadi. Psixologiya fanida asosiy uchta faoliyatning turi mavjud bo'lib, bular: mehnat faoliyati, o'yin faoliyati, ta'lim faoliyati. Biz esa o'yin faoliyatidan foydalanamiz.

Bolalarning diqqatini bir yerga jalb qilish uchun o'quv o'yinlari, interaktiv o'yinlar va onlayn o'yinlardan foydalanish mumkin. Bu o'yinlarda turli xil rangli tarqatmalar, musiqa, koptok kabilardan foydalanish mumkin. Chunki yosh bolalarning psixologiyasi shunday rangli va o'ziga jalb qiluvchi o'yinchoq va buyumlarga moyil bo'ladi.

Multfilmlar, qisqa metrajli videolar, multimedia dasturlari bolalarda eshitish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantiradi va yangi so'zlarni tezroq yodlashga yordam beradi. Negaki bolalar uchun multfilmlar qiziqarli hisoblanadi. Shuning uchun ham bolalar multfilmning mazmunini tezroq tushunish uchun notanish so'zlarni bilishga harakat qiladilar.

Maxsus darsliklar va tegishli uyushmalar tomonidan ishlab chiqilgan o'quv darsliklari ham samaradorlikni oshiradi. Ya'ni mutaxassislar aynan yosh bolalarning psixologiyasiga mos ravishda, ularning qabul qilish jarayonini hisobga olgan holda darsliklarni ishlab chiqadilar va bu o'qituvchilarga juda ham katta yordam beradi.

Darsliklardan foydalanish jaranida pedagoglarga pedagogik psixologiyaning muhim metodlaridan biri hisoblangan kuzatish metodi juda ham kerak bo'ladi. Ular bu metod orqali qaysi bola qaysi mavzuda qiynalayotganini yoki bir bolani muntazam kuzatish natijasida nima uchun gapirishga qiynalayotganini, qoidani yodlashga qiynalayotganini bilish mumkin bo'ladi. Lekin bu metoddan foydalanishning bir sharti bor: bola o'zi kuzatlayotganini sezmasligi kerak. Aks holda bu bolaning o'zini bosim ostida his qilishi va buning natijasida o'zlashtirish darajasining pasayishiga olib keladi.

Test metodi - bu eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biri hisoblanib, savol-javob, test olish kabilarni o'z ichiga oladi. Pedagog ushbu metoddan foydalanganda turli xil xil sovg'alar berish orqali o'quvchini rag'batlantirishi mumkin. Hozirgi kun tili bilan aytganda motivatsiya berishi mumkin. Psixologiyadan ma'lumki, motiv - biror kishini biror bir ishni qilishga turki berish hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun esa kichik sovg'alar katta turtki, ya'ni katta va kuchli motivatsiya berishi mumkin.

Chet tilidagi qo'shiqlar. Ma'lumki, yosh bolalar qo'shiqlarni tez eslab qolishga qobiliyatli bo'lishadi. Shuning uchun ham ularga dars jarayonida qo'shiqlar qo'yib berish tavsiya etiladi. Bu ular eshitish va erkin gapirishga yordam beradi va darsning zerikarli o'tmasligini ta'minlaydi. Va bu muhit ularni xorijiy til muhitiga yaqinlashtiradi.

Xorijiy tilni o'rgatish jarayonida nazariy bilimlar albatta ona tilidan kamroq bo'lgan hajmda bayon etiladi. Ya'ni har bir ma'lumot haqida boshidan batafsil tushuntirib beriladi. Shu asosda kommunikatsiyaning butunlay o'zgacha sistemasi shallantiriladi. Ta'lim berishga mo'lljallangan qoidalar. ya'ni nazariy bilimlar amaliy ko'nikma va malakalarning egallashni yengillatish kabi maqsadlarga bo'ysundiriladi. Maqsadning ro'yobga chiqishi bevosita ta'lim-tarbiyaga o'z ta'sirini o'tkazadi, o'quv jarayonidagi nutqni kommunikatsiyada axborot almashinish birlamchi vazifaga aylanadi.

Maktab sharoitida ona tilini o'qitish o'zga tillarni o'rganishdan shu bilan sezilarli farq qiladiki, tillarning kommunikativ funksiyasi va ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, umuman qaralganda barchasiga tegishli, biroq bunday funksiyalarning bajarish

me'yori har bir tilda turlicha. Misol uchun "Ona tili" o'quv predmetini o'rganish jarayonida o'quvchilar uchun uning kommunikativ va ta'lim-tarbiyaviy funksiyalari bir xilda ro'yobga chiqadi.

Chet tilida esa muloqot, amaliy qo'llanish yetakchi funksiyani bajaradi, ta'lim va tarbiya vazifalari unga bog'liq hilda ro'yobga chiqadi. Chunki ona tilini o'quvchi maktabga chiqqunga qadar amaliy shaklda egallaydi. Maktabga chiqqach esa yozish va o'qish malakalari shakllantiriladi. Til nazariyalari maxsus e'tibor bilan o'rgatiladi. Shuning uchun ham chet tilini bolalarga o'rgatish jarayonida amaliy, gapirish ko'nikmalariga ham asosiy e'tibor qaratiladi[4.41].

XULOSA

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan ko'rinib turibdiki, umuman olganda psixologiya va pedagogik-psixologiyaning chet tilini o'qitishdagi o'rni beqiyosdir. Chunki psixologiya insonni har tomonlama o'rganadi. Shuning bilimni o'zlashtirish xususiyatlarini ham tadqiq etadi. Uchun ham pedagogika va psixologiya tushunchalari bir-biriga uzviy bog'liqdir. O'qituvchi o'rganuvchining qobiliyati, yoshga xos jixatlari, motivatsiyasi, kommunikativ, individual xususiyatlarini inobatga oladi. Bundan kelib chiqqan holda har bir metodning afzalliklari, chegaralarini hisobga olib, eng maqbul va muvofiq metodlarni tanlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axmedova M.X. Zamonaviy pedagog nutqi // Academic research in educational sciences 2 (CSPI conference 1), 2021. B.1209-1213.
2. Axmedova M., Aripova M. Ta'lim jarayonida o'yin usullarini qo'llashning pedagogik-psixologik mohiyati // Zamonaviy ta'lim 2015. № 8. 33-37.
3. Maxmudov Y.U., Xudoyqulov X.J., Xolmirzayev E.J., Xolmirzayev Z.J. Pedagogika va psixologiya. Toshkent. 2011. 238 bet. B.198.
4. Jalolov J. Chet tilini o'qitish metodikasi Toshkent. 2012. «O'qituvchi» nashriyoti. 423 bet. B.41.
5. Ahmedova M. Kh. [Psycholinguistic features not literary words](#) // Linguistics and Culture Review. 2021/11/18. 5. S2. R.1115-1121.
6. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Pedagogik_psixologiya.

O'SMIRLIK DAVRIDAGI QIYINCHILIKLARGA VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING TA'SIRI

Axmedova Muyassar Xadimatovna
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Umumiy psixologiya kafedrasi prof. v/b., psixol.f.d.
Sadritdinova Mubina Hasan qizi
Xorijiy tillar fakulteti talabasi
E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com
+998946592781

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola zamonaviy yoshlarining psixologik xususiyatlari bayon etilgan. Unda o'smirlarni o'ziga xos ijtimoiy-psixologik va demografik guruh sifatida tavsiflangan. Hamda ularning o'ziga xos bo'lgan me'yorlari, munosabatlari, o'smirlik strukturasi tashkil etuvchi xatti-harakatlarining shakllariga e'tibor qaratilgan. O'smir yigit va qizlarda kechadigan psixologik o'zgarishlar ifodalab berilgan. Ularning rivojlanishiga ayniqsa hozirgi kundagi ijtimoiy muhit, jamiyatning ta'siri tavsiflab berilgan.

Kalit so'zlar: *o'smirlik, psixologik qobiliyat, psixik jarayonlar, ota-ona, aqliy faollik, jizzakilik, "men" konsepsiyasi, xarakter.*

THE INFLUENCE OF ADOLESCENCE DIFFICULTIES AND SOCIETY'S DEVELOPMENT

Akhmedova Muyassar Khadimatovna
Tashkent State Pedagogical University
Department of General Psychology Prof. v/b., psychol. ph.d.
Sadritdinova is the daughter of Mubina Hasan
Student of the Faculty of Foreign Languages
E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com

Abstract. This scientific article describes the psychological characteristics of modern youth. It describes teenagers as a specific socio-psychological and demographic group. At the same time, attention is focused on their unique norms, attitudes, forms of behavior that make up the adolescent subculture. Psychological changes in adolescent boys and girls are described. The influence of the current social environment and society on their development is described.

Key words: *adolescence, psychological ability, mental processes, parents, mental activity, childhood, concept of «I», character.*

KIRISH

O'smirlik davriga o'tish sifat jihatdan yangi shakllanishlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, ular o'z-o'zini anglashning yangi darajasi, «men-Konsepsiya»ning shakllanishi deb tushuniladi. O'smirlik 11-12 yoshdan, 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Aksariyat o'quvchilarda o'smirlik yoshiga o'tish, asosan, 5-sinfdan boshlanadi. «Endi o'smir bola emas, biroq katta ham emas» - ayni shu ta'rif o'smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. O'smirlik bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, fiziologik va psixologik jismoniy jihatdan o'ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi.

Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi. Hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga yetish davri bo'lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo'lishi bilan ham xarakterlanadi. Bular ta'sirida o'smirning xarakteri, atrofdagi kishilar bilan muomalasi, jamiyatda sodir bo'layotgan voqealarga munosabati tez o'zgarib boradi. Ba'zan ijtimoiy masalalar to'g'risida noto'g'ri tasavvur va yanglish fikrlar hosil bo'lishi tufayli u muayyan tartib qoidalarga tanqidiy ko'z bilan qaraydi.

O'smirlik - bu inson hayotidagi muhim va qiyin bosqich, hayotning qolgan qismini ko'p jihatdan belgilaydigan tanlov vaqti. O'smirlik davri bolaning ijtimoiy faolligining jadal rivojlanishi va qayta tuzilishi bilan ajralib turadi. Bola hayotining barcha sohalarida kuchli siljishlar sodir bo'ladi. Bu yoshni bolalikdan kamolotga «o'tish davri» deb bejiz aytishmagan. O'smirlik shaxsiyatning rivojlanish bosqichi, qaram, qo'riqlanadigan bolalikdan mustaqil hayotga o'tish jarayoni sifatida qaraladi. Bunda bola kattalar tomonidan o'rnatilgan maxsus qoidalarga muvofiq yashaydi. Bu vaqtda xulq-atvorning barqaror shakllari, xarakter xususiyatlari va hissiy reaksiya usullari rivojlanadi va shakllanadi, ular kelajakda kattalar hayotini, uning jismoniy va ruhiy salomatligini belgilaydi. Shuning uchun ham o'smir shaxsining sog'lom rivojlanishiga to'sqinlik qilmaydigan, aksincha, xizmat qiladigan shart-sharoitlarni ta'minlashda oila muhitining o'rni juda muhim.

O'smirlik davrining psixologik xususiyatlarini S.Xoll ilk bor o'zining ilmiy tadqiqotlarida tasvirlab berdi. U o'smirlik xatti-harakatlarining nomuvofiqligini ko'rsatdi (masalan, intensiv muloqot izolyasiya bilan almashtiriladi; o'ziga ishonch o'ziga ishonchsizlik va o'zgaga ishonchsizlikka aylanadi va hokazo.). U psixologiyaga o'smirlik g'oyasini rivojlanishning inqiroz davri sifatida kiritdi. - Voyaga yetganlik hissi o'smirlik davrining boshlanishining psixologik belgisidir. Ta'rifga ko'ra, D.B.Elkonin, balog'at tuyg'usi - bu ongning yangi shakllanishi bo'lib, u orqali o'smir o'zini boshqalar (kattalar yoki o'rtoqlar) bilan taqqoslaydi, assimilyasiya qilish uchun

modellarni topadi, boshqa odamlar bilan munosabatlarini quradi va o'z faoliyatini qayta tashkil qiladi.

O'smirlik quyidagi psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Voyaga yetganlik tuyg'usining paydo bo'lishi va emansipatsiya reaksiyasi.

V.V.Kovalyovning ta'kidlashicha, bu balog'atga yetish istagi, mustaqillik, o'zini kattalar vasiyligidan ozod qilish istagi, bolalarga tegishlilikini inkor etish hisoblanadi. O'smir o'z shaxsiyatida huquqlarini kengaytirishga va unga nisbatan kattalarning huquqlarini cheklashga intiladi. Norozilik va itoatsizlik - bu o'smirning vositasidir, shu asosida kattalar bilan munosabatlarning oldingi turini o'zgartirishga intiladi.

2. Tengdoshlar bilan reaksiyalarni guruhlash.

Tengdoshlar bilan muloqot o'smirlik davridagi yetakchi faoliyat bo'lib, unda o'quv faoliyati asosiy fonga o'tadi.

A.E.Lichkoning so'zlariga ko'ra, teng huquqlilik va hamkorlik asosida tengdoshlar guruhiga qo'shilish hozirgi davrning eng muhim muammosi hisoblanadi. Unda o'rtoqlar bilan doimiy muloqot o'smirning ular orasida munosib o'rin egallash istagini keltirib chiqaradi va bu faoliyat xatti-harakatlarning asosiy motivlaridan biri bo'lib qoladi. Yigitlar guruhlarida muloqot qilishadi, ularning do'stligi juda hissiy kechadi, ko'plab tajribalarga to'la bo'ladi.

3. O'zini o'zi anglashning rivojlantirish.

O'smir shaxsining eng muhim xususiyati, L.S.Vygotskiy ta'kidlaganidek, aks ettirishning tez rivojlanishi va uning asosida o'z-o'zini anglashdir. Aynan shu yoshda shaxsning o'zini o'zi qadrlashga yo'naltirilganligi paydo bo'ladi. O'smirning intilish darajasi o'z-o'zini hurmat qilish xususiyatiga bog'liq. O'z-o'zini hurmat qilish o'smirning boshqa odamlar bilan muloqot qilish jarayonida paydo bo'ladi va shakllanadi. M.V.Gamezo, «Agar baholash adekvat bo'lsa, unda adekvat o'z-o'zini hurmat qilishda shakllanadi, lekin agar o'smir kam baholansa yoki ortiqcha baholansa, u holda o'zini o'zi qadrlashning yetarli emasligi shakllanadi» dedi.

4. Qarama-qarshi jinsga qiziqishning paydo bo'lishi.

O'smirlik davrida ikkilamchi jinsiy belgilar organizmda paydo bo'ladi. Tana ayol (qizlarda) va erkak (o'g'il bolalarda) jinsiga ko'ra turlicha shakllanadi. Bunday o'zgarishlar jismoniy "men"ning yangi qiyofasini paydo bo'lishiga olib keladi. Kattalar sifatiga xos belgilar o'smirlarda o'ziga nisbatan sub'yektiv munosabatda shakllanib boradi. Bu hayotning to'la huquqli ishtirokchisi sifatida kattalar muhitida yashash istagini paydo qiladi. O'smir o'zining kengaygan imkoniyatlarini his qiladi, u jamoat hayotida faol ishtirok etishi, mas'uliyatli vazifalarni o'z zimmasiga olishi, ko'proq mustaqillik huquqlarini kengaytirishni talab qiladi. Ular qadr-qimmatini oshirib, o'zlarining kamsitib bo'lmaydigan shaxs sifatida bilishni kuchaytirdilar.

Bugungi kunda zamonaviy hayotning o'ziga xos xususiyatlari o'smirlarning hissiy hayotiga kuchli ta'sir qilmoqda. Ijtimoiy va jismoniy muhitning tez rivojlanishi, hayot sur'atining oshishi, ekologik buzilishlar, qadriyatlarning o'zgarishi kabilar bunga yaqqol misoldir. Bunga o'smirlar kattalarga nisbatan nochorlik, sog'inish, umidsizlik hissi bilan munosabatda bo'lishadi. Shu bilan birga, aksariyat hollarda kattalar yoshlar muammolari bilan kamroq shug'ullanib, aniq pozisiya bildirmaydilar. O'z munosabati va baholarini bildirmaydilar, yetarlicha aniq talablar qo'ymaydilar. Kattalar tomonidan qo'llab-quvvatlanmaslik o'smirda ishonchsizlik, kelajakka nisbatan qo'rquv, infantilizm va ruhiy bo'shliqni shakllantiradi. Bu o'z navbatida o'smirlar ongida kattalarnig ularga yordam bera olmasligiga ishonch hosil qilish xususiyatlari ortishi mumkin. Bu yoshda asosiy qadriyat tengdoshlar, kattalar bilan munosabatlar tizimi, idrok etilgan yoki ongsiz ravishda intilayotgan "ideal"ga taqlid qilish, kelajakka intilish (hozirgi kunni qadrlamaslik) kabi omillar muhim hisoblanadi. O'z mustaqilligini himoya qilgan o'smir o'z-o'zini anglash, "men" obrazi, haqiqiy va ideal "men"ining nisbatini aks ettirish asosida shakllanadi va rivojlanadi. Psixik jarayonlarning intellektuallashuvi asosida ularning sifat jihatdan o'zgarishi tobora kuchayib borayotgan o'zboshimchalik, vositachilik chizig'i bo'ylab sodir bo'ladi. Demak, o'smirlikning asosiy neoplazmasi ijtimoiy ong, ichkariga o'tgan o'z-o'zini anglashdir.

XULOSA

Shunday qilib, yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni aytishimiz mumkinki, o'smirlik o'tish davri bo'lgani uchun nafaqat o'smirlarning o'zlari, balki ularning atrofidagi kattalar orasida ham muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Juda qisqa vaqt ichida, taxminan 11-12 yoshdan 15-16 yoshgacha, odam bolalikdan kattalarga aylanadi. O'smirlik davridagi qiyinchiliklar muqarrar. Ammo bu davrning og'ir va shikastli bo'lib qolishi avvalgi yosh davrlariga, ularning atrofidagi odamlarning tushunish, yetuk shaxsni qabul qilish, o'z vaqtida yordam qilish, to'g'ri va uyg'un munosabatlar o'rnatish qobiliyatiga bog'liq. O'spirin uchun tez o'zgarib turadigan yangi vaziyatda u ko'pincha o'z nuqtai nazarini yo'qotadi, qiyinchiliklarga duch kelganda, o'spirinda kuchli qarshilik hissi paydo bo'ladi. O'smirlar o'z his-tuyg'ularini zo'ravonlik bilan ifodalashga moyil bo'ladilar. O'smirning ruhiy holatida - e'tiborni tortishga moyilligi va rivojlanish holatlarining keskinligi mavjud. Bularning barchasi o'smirlik davridagi qiyinchiliklarning asosiy shartidir.

Har doim kattalar uchun tushunarli bo'lmagan o'smirning murakkab dunyosi har kuni ularning qo'llab-quvvatlash va sozlashni talab qiladi. Shu sababli, o'smirlar bilan ishlashda ularga ko'pincha yangi me'yor va qoidalarning o'zlashtirishda yordam berishni taklif qilish kerak. Aqliy qobiliyat va funksiyalar rivojlanishining sezgir va

tanqidiy davrlarini bilish inson rivojlanishining bosqichlarini yaxshiroq tushunishga va o'z vaqtida tashxislash va tuzatishga imkon beradi. Shuning uchun o'smir yigit va qizlarda kechadigan psixologik o'zgarishlar, ularning rivojlanishidagi o'ziga xosliklar haqidagi bilim va tajribalarga imkon qadar kengroq ega bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ambalova S.A. O'smirlik davrida aqliy rivojlanish omillari // Pedagogik jarayon: muammolar va istiqbollari. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami / – M., 2016.
2. Axmedova M.X. Ijtimoiy jarayonlarning til hodisalariga ta'siri // Yoshlarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish markazi. 2023/2/11. B.49-53.
3. Выгоский Л.С. Юqori psixik funksiyalarning rivojlanish tarixi. T.3. – M.: Pedagogika, 2013.
4. Выгоский, Л.С. Bolalik psixologiyasi (1930) L.S.Vigoskiy. - M.: Eksmo-press, 2000. S.1008.
5. Dragunova T.V. O'smir psixologiyasi. – Perm: Ilm, 2014. 4. Kreyg G., Bokum D. Rivojlanish psixologiyasi. – Piter: AST, 2004. 80-90.
6. Ostapenko G.S., Ostapenko R.I. Deviant xulq-atvori bo'lgan o'smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish // Fan va ta'lim istiqbollari. 2013. S. 54-64.
7. Taxoxov B.A. Zamonaviy "qiyin o'smirlar"ning psixologik va pedagogik xususiyatlari // Togliatti davlat universitetining fan vektori. Seriya: Pedagogika, Psixologiya. – Piter: 2018. 114-120

MEDIASAVODXONLIK VA MEDIA TA'LIMNING STRATEGIK MAQSADI

Ziyodullayeva Xumora Ilhom qizi

O'zDJTU Xalqaro jurnalistika fakulteti talabasi

Annotasiya. Ushbu tezis bugungi kunda ta'limni modernizatsiya qilishning barcha yo'nalishlari va shaxsning mediasavodxonligi hamda media kompetentsiyasini shakllantirish va baholash muammolari to'g'risida. Shuningdek, tezisdan mahalliy va xorijiy media ta'lim tadqiqotchilarining media-kompetentsiyasi, mualliflik tushunchalari keltirilgan hamda ularni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Media ta'lim, media kompetentsiyasi, ta'lim, media kompetentsiyasi mezonlari, ommaviy axborot vositalari.

Abstract. This thesis is about all areas of modernization of education today and the problems of the formation and assessment of the media literacy and media competence of the individual. The thesis also presents media competence, author concepts of domestic and foreign media education researchers and analyzes them from a psychological point of view.

Key words: Media education, media competence, education, media competence criteria, media.

KIRISH

Ommaviy axborot vositalari har bir inson hayotida katta ro'l o'ynaydi. Shuningdek, u qadriyatlar, ijtimoiy me'yorlar, munosabat, xulq-atvor shakllari, hayotiy stsenariylar va umuman dunyoning rasmini shakllantiradi. Shu bilan birga, nafaqat ommaviy axborot vositalarini ishlab chiqarish, balki foydalanish ham zamonaviy inson faoliyatining mustaqil turiga aylanmoqda. Biroq, ommaviy axborot vositalari yoshlar uchun alohida ahamiyatga ega, ular uchun vaqtning katta qismi media muhitida o'tadi va aynan shu yerda shaxsiy kommunikatsiyalarning aksariyati amalga oshiriladi. Zamonaviy jamiyatda ommaviy axborot vositalarining ro'lini hisobga olgan holda, tadqiqotchilar va jamoatchilik barcha ta'lim darajalarida maktabgacha ta'lim, maktab va universitetda media-ta'limni rivojlantirish zarurligi tobora ko'proq e'tibor qaratmoqdalar. Mediasavodxonligi va media kompetentsiyasi bugungi kunda deyarli barcha ta'lim yo'nalishlari uchun muhim hisoblanadi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari ta'lim sohasida ajralmas bir qismi sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy media texnologiyalari shaxsga ma'lumot almashish, turli mamlakatlar va ularning madaniyati bilan "virtual" tanishish, dunyoqarashini kengaytirish, shaxsning kasbiy va umumiy madaniy darajasini oshirish uchun ulkan potentsial imkoniyatlarni taqdim etadi. Ammo, shu bilan birga ommaviy axborot vositalarining kengayishi shaxsning axboroti haddan tashqari tarqalishiga, psixologik manipulyativ ta'sirlar, "ongni virtualizatsiya qilish" va shaxslararo muloqotda stereotiplarning kuchayishiga olib kelmoqda. Bu media ta'lim hamda media savodxonlikni oshirishni talab qiladi.

A. Hippel o'z ishida katta shaxslarning media-kompetentsiya tushunchasi haqidagi g'oyalarini o'rganib, kattalar media-kompetentsiyani tushunishda sezilarli darajada farq qilishni keltirgan hamda ushbu tushunchani o'z kasbiga muvofiq ravishda ochib bergan[1].

Ya. Lipshitsning ta'kidlashicha, bir necha yillar davomida mediasavodxonligi ilmiy munozaralar ob'ekti bo'lib kelganni, ammo shunga qaramay, media va axborot savodxonligi nima, uning mazmuni va qanday aniq ko'nikmalarni rivojlantirish kerakligi haqidagi savollarga hali ham bitta javob yo'qligini ta'kidlab o'tgan[2].

Shu munosabat bilan Modern Poland Foundation media va axborot savodxonligi bo'yicha mutaxassislar bilan hamkorlikda media sohasida "ko'nikmalar katalogi" ni tayyorladi. Ushbu katalog deyarli barcha yosh guruhlarini o'ziga qamrab olgan[3].

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari inson hayotining barcha sohalariga, jumladan; madaniyat va ta'lim sohasidagi jarayonlarga ham ta'sir qiladi. O'sib borayotgan axborot oqimi shaxsdan nafaqat ma'lumotni yetarli darajada idrok etishni, samarali qayta ishlashni, balki media-xabarlarni ijodiy tushunishni va tanqidiy tahlil qilishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ta'limning ajralmas qismi sifatida media ta'limining maqsadi shaxsning media kompetentsiyasini shakllantirish hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish joizki, axborot madaniyatini rivojlantirish va ta'limni modernizatsiya qilish bugungi kunda yuqori media-kompetentsiyani shakllantirish, madaniyatlararo aloqa samaradorligini ta'minlash va zamonaviy hayotning ko'p madaniyatli tabiatini qabul qilish uchun zarur shart-sharoitlar sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, hozirgi vaqtda media-kompetentsiyani shakllantirish muammolariga qiziqish tobora ortib bormoqda. Ta'kidlash joizki, ilmiy bilimlarning tegishli sohadagi mutaxassislar belgilangan

muammolarni o'rganishmoqda, media ta'limi sohasidagi dasturlar ishlab chiqilib joriy etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hippel, 2010, 1-bet]. Hippel, A. (2010). Subjective concepts of media competence. The University of the Fraser Valley Research Review. 2010. Vol 3 №2 <http://journals.ufv.ca/rr/RR32/article-PDFs/6-von.hippel.pdf>
2. Lipshits, 2013]. Lipschitz, Y. (2013). Developing Strategies of Media and Information Literacy // Media and Information Literacy in Science Societies. Moscow, pp.169-178.
3. Lipschitz, 2013, p.170]. Lipschitz, Y. (2013). Developing Strategies of Media and Information Literacy // Media and Information Literacy in Science Societies. Moscow, pp.170.

MEDIASAVODXONLIKNI OSHIRISH USULLARI

Otabek Usmonov

O‘zDJTU, Xalqaro jurnalistika fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mediasavodxonlikni oshirish, faktlarni tahlil qilish va axborotlarni saralash uchun zarur bo‘lgan usullar milliy va xorijiy adabiyotlar misolida tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur maqola mavzusi yuzasidan tegishli ilmiy va rasmiy adabiyotlardagi fikrlar umumlashtirilib, mavjud muammo yuzasidan taklif hamda tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: *mediasavodxonlik, OAV, axborot, faktcheking.*

Abstract. In this article, methods necessary for increasing media literacy, analyzing facts and sorting information are analyzed on the example of national and foreign literature. Also, the opinions of the relevant scientific and official literature on the subject of this article are summarized, and suggestions and recommendations are made on the existing problem.

Key words: *media literacy, mass media. information, factcheck.*

KIRISH

Zamonaviy texnologiyalar va internetning rivojlanishi axborot oqimining harakatlanishi va tarqalishini yanada tezlashtirdi. Ayniqsa mamlakatimizda so‘ngi yillarda internetning rivojlanishi tufayli axborot oqimining harakati misli ko‘rilmagan darajada tezlashdi. Har soniyada millionlab axborot va yangiliklar dunyoning bir burchagidan narigi burchagiga qarab harakatlanadi. Axborotlarni yetkazib berishda tezkorlik va zamonaviy usullardan foydalanish yaxshi albatta, ammo ushbu axborotlar ichida bir qator tekshirilmagan, yolg‘on axborotlarning borligi ham hech birimizga sir emas.

Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar orqali axborot uzatish jarayonida mana shu kabi holatlar tez-tez uchrab turadi. O‘zingiz ham bu kabi holatlarga duch kelganingiz tabiiy hol. Aynan shu holatda foydalanuvchilarda axborotni tog‘ri tahlil qilish, faktlarni aniqlay olish, umuman olganda mediasavodxonlik ko‘nikmasiga ega bo‘lishi lozim. Sababi ayni kunda tarmoqda yolg‘on axborot tarqatish orqali turli ko‘ngilsiz holatlar keltirib chiqarishni maqsad qilgan ayrim guruhlar mavjudligi sir emas. Shu o‘rinda mediasavodxonlik tushunchasiga izoh berib o‘tsak.

Mediasavodxonlik tushunchasi borasida turli xil fikrlar mavjud bo'lib, AQShning Jamiyat xususidagi xalqaro ensiklopediyasida qayd etilishicha, «Mediasavodxonlik» (media literacy) inson o'zini jamiyatdagi fuqaro sifatidagi mas'uliyatini his qilgan holda faol va savodli bo'lishi, mediamatnlarni qabul qila olishi, yaratishi, tahlil eta olishi va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy-madaniy va siyosiy mazmunini tushuna olishi demakdir[1].

Londoning Qirollik universiteti professori S.Fayrstounning fikriga ko'ra esa, mediasavodxonlik harakat bo'lib, uning asosiy vazifasi insonlarni audiovizual va bosma matnlarning madaniy ahamiyatini tushunish, yaratish va baholashga undashdan iborat[2].

Ingliz siyosatshunosi R.Kibey esa mediasavodxonlikni turli xil shakllarda ma'lumotlarni uzatish, ularni tahlil etish va baholash deb, ta'rifladi. M.Guetterz esa multimediasavodxonlik o'z ichiga multimedia hujjatlarini shakllantirishga qaratilgan tillarni bilish, axborotni qayta ishlashga qaratilgan qurilma va usullardan foydalana olish, yangi multimedia texnologiyalarini bilish va ularni baholay olish, mediamatnlarni tanqidiy qabul qilishni oladi, deb ta'rif beradi[3]. “Mediasavodxonlik - bu ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan belgilarni kodlash va dekodlash qobiliyati hamda vositachi xabarlarini sintez qilish, tahlil qilish va ishlab chiqarishni o'rganish[4]” hisoblanadi. Bugungi kunda mediasavodxonlik Buyuk Britaniya va Avstraliyada gumanitar fanlar majmuasida alohida fan sifatida o'tiladi. Finlyandiyada esa 1970-yildan o'rta maktablarning, 1977-yildan esa oliy o'quv yurtlarning o'quv dasturlariga kiritilgan edi. 1990-yillarda esa mamlakatda mediasavodxonlik, mediata'lim tushunchasi bilan almashtirildi. Shvetsiyada u 1980-yildan boshlab ta'lim muassasalarida alohida fan sifatida o'qitila boshlangan. 1990-yillarada Rossiyada media ta'limni ilmiy tadqiq etishga urinishlar bo'lib O.Baranov, S.Penzin, A.Fyodorov, A.Sharikov va boshqalarning tadqiqotlari bunga misol bo'la oladi. 2002 yili pedagogika oliy ta'lim yurtlari uchun mediata'lim ixtisosligi bo'yicha yo'nalish ochildi. 2005-yili esa YUNESKO homiyiligida “Mediata'lim” darsligi yaratildi va Rossiyada kino ta'lim va media pedagogika sayti ishga tushirildi[4]. OAV orqali tarqatilayotgan axborotning manipulyativ ta'siri kuchliligini bugun hech kim inkor eta olmaydi.

Mediasavodxonlikni oshirish uchun bir qator usullar taklif etiladi. Ayniqsa xorijiy mamlakatlarda bu tendensiyani shakllantirish uchun alohida treninglar o'tiladi. Axborotlarni tahlil qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar berib boriladi. Xususan, ularda mediasavodxonlikni oshirish uchun ilg'or mediakompetensiya talab

etiladi. Bu orqali axborot foydalanuvchilariga yo‘lg‘on axborotlarga qarshi kurash bo‘yicha usullar o‘qitiladi[5].

1. Axborot va axborot manbalarini tanqidiy baholash kompetensiyasi.

Bu usul orqali foydalanuvchi manbalarni tahlil qiladi, faktlarni jamlaydi va axborotning haqqoniyligini tekshiradi. Shuningdek, ongli ravishda tahlil qobiliyatini kuchaytirish, axborotlarga tanqidiy munosabatda bo‘lish va doimiy ravishda ma‘lumot manbasini aniqlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

2. Tanqidiy fikrlash yordamida tahlil qilish va baholash.

Ushbu ko‘nikmani shakillantirish uchun foydalanuvchilar ma‘lumotni baholay olishi shuningdek, bir qator abstrakt bo‘lgan savollarni o‘rtaga tashlashi kerak bo‘ladi. Ular:

- Axborotning muallifi kim?
- Axborotni tarqatishdan uning maqsadi nima? (xabar berish, ko‘ngil ochish, ishontirish);
- Auditoriyadagi insonlar bu xabarni qanday talqin qilishlari mumkin yoxud qilishdi?
- Voqeaning yo hodisaning tafsilotlari qoldirganmi? (Yo‘q bo‘lsa nima sababdan?)
- Shuningdek, manbalar keltirilganmi? Grammatik yoki imlo xatolari bormi? kabi savollar bo‘lib foydalanuvchi ushbu savollarga javob topishi kerak.

Ommaviy axborot vositalari yoki kanallar orqali e‘lon qilinayotgan axborotlarning yolg‘on yoki haqqoniylikini tekshirish uchun bir qancha tavsiyalar mavjud.

1. Ijtimoiy tarmoqda foydalanuvchining sahifasi qachon ochilganligini tekshiring.
2. Foydalanuvchining faolligini o‘rganish zarur.
3. Foydalanuvchining boshqa ijtimoiy tarmoqdagi sahifalarini izlash kerak.
4. Yangiliklarni yuklab olgan, nashr qilgan inson bilan bog‘lanib ko‘rish kerak.
5. Axborotni joylashtirgan inson qayerda yashashi haqidagi ma‘lumotlarni solishtiring.
6. Tasvir bo‘yicha qayta qidiruvdan foydalanish tavsiya etiladi.

Bugun axborotni chegaralash yoxud taqiqlash orqali hech qanday natijaga erishib bo‘lmaydi. Sababi foydalanuvchi qanday yo‘l bilan bo‘lmasin unga egalik qilishga

harakat qiladi. Yolg'on axborotlar sababli oilalarning ajralib ketishi, siyosiy nizolar kelib chiqishi mumkin. OAVda yoxud internet orqali tarqatilayotgan qaysidir film qahramoniga taqlid qilish orqali qanchadan-qancha bolalar salomatligidan va og'ir holatlarga kelishi mumkinligini tasavvur qiling. Yoxud, yolg'on axborotlar tarqatish shuningdek, axborot orqali insonlarning shaxsiy chegaralarini buzish, ularni turli ommaviy harakatlarga chorlash, ekstremistik harakatlar va guruhlariga da'vat etish kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Shu sababli mediasavodxonlikga ega bo'lish talab etiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, media savodxonlik — bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo'llash qobiliyati hisoblanadi. Mediasavodxonlikni oshirish orqali bir qator kiberjinoyatlar va huquqbuzarliklarni oldini olish mumkin. Iste'molchi sifatida axborotdan foydalanayotganda siz ayni damda o'qigan axborotni sizga o'xshagan insonlar tarqatayotganini va u tasdig'ini topmagunga qadar unga ishonmaslikni, yoxud uni tarqatmaslikni odat qiling. Bu orqali siz o'zingiz va atrofingizdagilarni axboriy xurujlardan asragan bo'lasiz. Axborot bugungi kundagi eng kuchli quroldir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jihatlari. O'quv-amaliy qo'llanma.-T.:Extremum-press, 2017
2. Mamatov.O Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik, psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ijtimoiy psixologik imkoniyatlari. Namangan, 2008.
3. Abdullaev, S. S. (2021, July), socio-political factors of development of social relationships in students in the process of pedagogical education, in euro-asia conferences (pp. 168-170).
4. Askarovich, M. S., Uljaevna, U. O., & Inomjohnovna, O. N. (2020). Applying case study-method in teaching chemistry. Проблемы современной науки и образования, (3 (148)), 62-64.
5. Karimova, B. K., & Oripova, M. S. (2021). Formation of national pride based on hadiths in primary school children of houses of kindness. academia: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 652-665.

JURNALISTNING ZIDDIYATLI VAZIYATLAR VAQTIDAGI FAOLIYATINING HUQUQI - AXLOQIY ASOSLARI

Saidov Firdavs Ibragimovich

O‘zDJTU, Axborot xizmati va jamoatchilik

bilan aloqalar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada jurnalistning ziddiyatli vaziyatlar vaqtidagi faoliyatining huquqi - axloqiy asoslari haqida so‘z boradi. Tahlillarni amalga oshirishda dastlab “etika” va “axloqiy norma” atamalarining mazmun mohiyati akademik lug‘atlar hamda tadqiqotchilar tasnifi yordamida ochib beriladi. Shuningdek, mazkur maqola mavzusi yuzasidan mahaliy va xorijlik olimlarning tadqiqot ishi natijalari kontent tahlil qilinib, mavjud muammolar xususida tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: *OAV, jurnalist faoliyati, favqulotda holatlar, axloqiy normalar.*

Abstract. This article talks about the rights and moral foundations of the journalist's activity during emergency situations. In the course of the analysis, the meaning of the terms «ethics» and «moral norm» is first revealed with the help of academic dictionaries and researchers' classification. Also, the results of the research work of local and foreign scientists on the topic of this article are analyzed, and relevant suggestions and recommendations are given regarding the existing problems.

Key words: *mass media, journalistic activities, emergency situations, ethical norms.*

KIRISH

Aksilterror operatsiyalari sohasida ishlayotgan jurnalistlarning huquqiy maqomi masalasi, ayniqsa Yevropa Kengashining ommaviy axborot vositalari vakillari uchun ziddiyatli holatlarda xatti-harakatlar standartlarini belgilash tajribasini hisobga olgan holda alohida e‘tiborga loyiqdir. Misol uchun Rossiya Federatsiyasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida” gi qonunining 47-moddasi (keyingi o‘rinlarda “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi qonun) jurnalist tabiiy ofatlar, avariya va ofatlar, tartibsizliklar va ommaviy yig‘ilishlar sodir bo‘lgan alohida muhofaza qilinadigan joylarga tashrif buyurish huquqiga ega. Bundan tashqari, u miting va namoyishlarda qatnashishi mumkin. Bu, bir tomondan, eng ko‘p ziddiyatli ijtimoiy zonalar va vaziyatlarning ochiqligi uchun, ikkinchi tomondan, ekstremal xatti-harakatlar, xususan, xalqaro terrorizm, separatizm va boshqalarni ulug‘lash uchun

sharoit yaratadi. Bu voqeylikka nisbatan munosabatlarni ifodalashi mumkin. Bu esa ularni bir tomondan harakatini tartibga solishni taqazo qilsa ikkinchi tomondan teraktchilarning bosmini ommaga ta'sir qilmasligini tartibga solish uchun muhimdir. Shu bois ham so'nggi paytlarda xalqaro hamjamiyatni jurnalistlar uchun samolyotlarni olib qochish, garovga olish va xalqaro terrorizmning boshqa ko'rinishlarini yoritish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga chaqiruvchi ovozlarga tobora ko'payib bormoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODLAR

Jamiyatda kechayotgan har bir voqea xususida xolis axborot berish OAVning birlamchi vazifasidir. Shu vazifani bajarar ekan gazeta va jurnal, radio va televideniye omma bilan hokimiyat o'rtasida o'ziga xos aloqa vositasi, oshkoralik ko'zgusi, haqiqat jarchisi hisoblanadi. Hozirgi tahlikali zamonda OAVda ko'proq favqulodda hodisalar haqidagi axborotlarni berish ommaviy tus olgan. Qayerdadir sunami bo'lgani, aviahalokat yuz bergani, poyezdlar to'qnashgani, etnik guruhlar, xalqlar orasida nizolar kelib chiqqani yoki terrorchilik harakati sodir etilgani haqidagi xabarlar uzatiladigan kundalik axborotlardan albatta o'rin oladi. Bunday axborotlar haqida gap ketar ekan, favqulodda vaziyatlarda jurnalistlarning ishtirok etishi masalasi kun tartibiga chiqadi[1]. Qaynoq nuqtalarda, harbiy harakatlar sodir bo'layotgan joylarda jurnalistlarning ishtirok etishi to'g'rimi? Ularning xavfsizligi kim tomondan kafolatlanadi? Jurnalistlarning ishtiroki voqealar rivojiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

Bu savollar XX asr o'rtalaridan jahon jurnalistikasining dolzarb masalalaridan biri sifatida kun tartibidan o'rin olgan va u hozir ham o'zining dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Ikkinchi jahon urushidan keyin BMT jurnalistlarni himoya qilish yuzasidan qator takliflarni o'rtaga tashlagan edi. Bu takliflar orasida jurnalistlarni "qaynoq nuqta"larga jo'natish masalasi bo'yicha xalqaro tashkilotlar tuzish, jurnalistlarni ajratib ko'rsatadigan belgilarni yaratish, jurnalistlarning muayyan hisob-kitob bankini yaratish masalalari bor edi. Ammo BMTning bu takliflarga qator jurnalistikaga oid xalqaro tashkilotlar qarshi chiqishgan[2]. Ularning fikricha, bu harakatlar jurnalistlar faoliyatiga daxl qilish, axborot shaffofligiga putur yetkazish, "qaynoq nuqta"larda jurnalistlarning professional faoliyat olib borishlariga ishonmaslikka olib kelishi mumkin ekan. Shunga qaramay jurnalistlarga xalqaro gumanitar huquq – fuqaro shaxslarga kafolatlaydigan barcha himoya me'yorlari tadbiq etiladi. Ya'ni, jurnalistlar asirga tushganda himoya qilinishi, odil sudlov kafolatlanishi, o'zi tegishli bo'lgan davlatga qaytarilishi kerak bo'ladi. Jeneva konvensiyasi 1- son Qo'shma qaydnomaning 79 – moddasi qurolli to'qnashuvlar paytida jurnalistlar himoyasini tartibga soladi. Unga muvofiq harbiy harakatlar sodir etilgan hududlarda bo'lgan

jurnalists fuqaro sifatida himoya qilinadi. Ikkinchidan, bunday vaziyatlarda jurnalistlar “fuqaro shaxs maqomiga to‘g‘ri kelmaydigan hech qanday xatti-harakatlar sodir etmasliklari kerak”li ta’kidlangan. Ya’ni, agar u harbiy harakatlarda ishtirok etsa, qo‘liga qurol olsa, xalqaro gumanitar huquq me’yorlariga ko‘ra, qurolli guruh a’zosiga aylanadi[3]. Bunday hududlarda faoliyat olib boradigan jurnalistlar xalqaro hujjat — tan olingan xalqaro jurnalistlar tashkilotlarida yoki xalqaro gumanitar tashkilotlar tomonidan beriladigan guvohnomalarga ega bo‘lishlari maqsadga muvofiq bo‘ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Qaynoq nuqtalardan axborot tayyorlashda O‘zbekiston OAV xodimlari ham qurolli to‘qnashuvlar sharoitida jamoatchilikka axborot yetkazib berishda amal qilishi mumkin bo‘lgan xalqaro gumanitar huquqlarni bilish lozimligini taqazo etmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng, milliy chegaralarimiz va davlat suverenitetini mustahkamlash uchun mamlakat hududining turli chegaralarida jangarilar bilan qurolli to‘qnashuvlar yuz berdi. Ana shunday voqealardan oxirgisi 2010-yil iyun oyida qo‘shni Qirg‘izistonning O‘sh va O‘zgan viloyatlarida bo‘lgan voqealardir. Unda ishtirok etish va bu voqealar bilan bog‘liq axborotlarni yoritish yuzasidan jahon jamoatchiligi O‘zbekiston OAVga nisbatan turli munosabatlar bildirib, qaysidir ma’noda axborot xurujini amalga oshirdilar. Shunga qaramay bunday sharoitda O‘zbekistonning o‘z pozitsiyasi bor. Nega O‘zbekiston OAV vositalari voqelikni kech, buning ustiga obyektiv yoritmadi, degan savolga Turkiyaning “Anadoli” axborot agentligining O‘rta Osiyo va shimoliy Afg‘oniston bo‘yicha maxsus muxbiri Baxtiyor Abdulkarimov shunday javob beradi: “Ikki qardosh, qondosh millat o‘rtasida sodir bo‘lgan bu to‘qnashuvlar yovuz kuchlar tomonidan maxsus uyushtirilgan. Maqsad aniq, u ham bo‘lsa ikki millat o‘rtasiga nifoq solib, shu hududda barqarorlikni izdan chiqarish va urush boshlash. O‘shda bo‘lgan xunrezliklarni o‘z ko‘zim bilan ko‘rdim[4]. Bu voqealar qanday bo‘lsa, shundayligicha berilsa, axborotning kuchi ta’sirida O‘zbekistonning 28 million fuqarosi Qirg‘izistonda bo‘lardi va haqiqiy ma’nodagi qirg‘inbarot boshlanar edi. Men bu mavzuni yoritishda O‘zbekiston pozitsiyasini to‘g‘ri deb hisoblayman”. Bundan tashqari “qaynoq nuqta”larda, ayniqsa terrorchilik harakatlari sodir etilgan hududlarda jurnalistlarning ishtiroki ba’zan harbiy harakatlarni amalga oshirayotgan harbiylar uchun xalaqit berishi ham mumkin. Masalan, 2004-yilda Rossiyaning “Nord-Ost” klubining terrorchilar tomonidan qurshovga olinishi va aholini garovda ushlab turishi jarayonlarini yoritgan jurnalistlarning efirga uzatgan lavhalaridan terrorchilar ham o‘z pozitsiyalarini ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lganlar va harakatlarini o‘zgartirganlar. Shundan keyin Rossiya Federatsiyasining o‘sha paytdagi Prezidenti Vladimir Putin

harbiy harakatlar, jumladan terrorchilik harakatlari chog'ida jurnalistlarning ishtiroklariga nisbatan cheklovlar to'g'risida qaror qabul qildi.

Jurnalist favqulodda vaziyatlarni yoritishda nimalarga e'tibor qilishi kerak?

Etika jihatidan vazmin va mas'uliyatli bo'lish;

Ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli bo'lish;

Faqat bitta hududdagina sodir bo'layotgan favqulodda hodisalar, holatlarni yoritish orqali shu hudud haqida noto'g'ri imidj shakllantirib qo'yimaslik. Ya'ni, voqea-hodisalarni yoritishda axborot muvozanatini buzmaslik kerak;

Shov-shuvli xabar bo'lishidan yoki vahima tarqatishdan o'zini tiyish;

Ishonchli, ilmiy asoslangan, haqqoniy va sinalgan manbalardan foydalanish;

Mazkur vaziyat tufayli aholi orasida xavotir uyg'onishiga sabab bo'ladigan holatlarga oydinlik kiritadigan olimlar, tadqiqotchilar, jamoat salomatligi sohasi mutaxassislari, oliy o'quv yurtlari ishchi-xodimlari hamda boshqa bilim sohasi mutaxassislaridan iqtiboslar keltirish lozim[5].

XULOSA

O'zbekiston Respublikasi "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida" Qonunining 20-moddasiga muvofiq, terrorchilikka qarshi operatsiya o'tkazilayotgan hududda jurnalistlarning ishtiroki terrorchilikka qarshi operatsiyalar o'tkazish rahbarlari bilan hamkorlikda amalga oshirilishi belgilangan. Unga muvofiq bunday harakatlar chog'ida jurnalistlar faqat huquqni muhofaza qilish organlari yoki milliy xavfsizlik xizmati ruxsat betgandagina jarayonlarda ishtirok etadi.

Bugungi kunda favqulotda holatlarda jurnalistik faoliyatning huquqiy asoslari xususida tadqiqot o'tkazgan olimlar quyidagi tavsiyalarni keltiradi:

1. OAV va jurnalistlarga OAV to'g'risidagi hamda terrorizmga qarshi kurash to'g'risidagi amaldagi milliy qonunchilikka qat'iy rioya etish tavsiya qilinadi.

2. OAV o'zining hammabop ekanini, o'sha "hamma"ning ichida terrorchilar ham borligini unutmasligi kerak. Ularning OAVdagi xabarga munosabati qanday bo'lishini oldindan bilib bo'lmaydi.

3. Terrorchilikka qarshi amaliyotlarni batafsil yoritishdan qochish kerak.

4. Jurnalistlar o'z tashabbusi bilan terrorchilardan intervyu olmasligi lozim; huquq-tartibot idoralari bilan maslahatlashmasdan ularga to'g'ridan to'g'ri efirga chiqish imkoniyatini bermaslik kerak; voqea joyidan to'g'ridan to'g'ri translyasiyani istalgan vaqtda uzib qo'yishga tayyor turishlari kerak; soha mutaxassislari bilan maslahatlashmasdan turib terrorchilarning talablarini o'z bilganicha tahlil qilmasligi va sharhlamasligi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-problemy-raboty-zhurnalistov-v-zone-provedeniya-kontrterroristicheskoy-operatsii>
2. Текст судебного постановления см.: <http://www.medialaw.ru/article/10/6/2/13.Бш>
3. “Война с терроризмом” и Свобода массовой информации. <https://cyberleninka.ru/article/n/voyna-s-terrorizmom-i-svoboda-massovoy-informatsii>
4. Гакаев ДД. Чеченский кризис: новая фаза развития и терроризм // Современный терроризм. Состояние и перспективы. М.: Эдиториал УРСС, 2002. С. 97—103.
5. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/favqulodda-holatlarni-boricha-yoritish-kerakmi-yoki-yuq>

TURLI XALQLAR ADABIYOTIDA “JANNAT” VA “DO‘ZAX” TUSHUNCHALARINI AKS ETISHI

Ochildiyeva Farangis Haydarzoda

O‘zDJTU, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası stajyor-o‘qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada turli xalqlar adabiyotida “jannat” va “do‘zax” tushunchalarining o‘ziga xos ko‘rinishlari haqida so‘z boradi. Xususan turli tillaridagi “jannat” va “do‘zax” konseptini chuqur va har tomonlama tadqiq etish ushbu tillarda so‘zlashuvchi xalqlarning madaniyati, an‘anasi va dunyoqarashi bilan tanishish imkonini beradi. Shuningdek, maqolada bir qator xorijlik va mahaliy olimlarning tadqiqot ishlari tahlil qilinib mavjud bahsli nazariy qarashlar xususida tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Dunyo tasviri, “jannat” va “do‘zax”, konsept, dunyoqarash.

Abstract. This article talks about the specific manifestations of the concepts of “heaven” and “hell” in the literature of different nations. In particular, a deep and comprehensive study of the concept of “heaven” and “hell” in different languages allows to get acquainted with the culture, tradition and worldview of the peoples who speak these languages. Also, the article analyzes the research works of a number of foreign and local scientists and gives relevant suggestions and recommendations regarding the existing controversial theoretical views.

Key words: Image of the world, “heaven” and “hell”, concept, worldview.

KIRISH

Dunyo tasviri - bu insonning atrofdagi voqelik haqidagi umumlashtirilgan diskret tasviri, tabiat va jamiyat qonunlarini bilish, real dunyo ob'ektlari va hodisalariga munosabati, ma'lum bir invariant bo‘lib, u nafaqat tabiatshunoslik g‘oyalar tizimini bal’ki ijtimoiy-tarixiy, shu bilan birga badiiy, etnik, diniy va mifopoetik, davr olamining yaxlit rasmining variantlari o‘z ichiga oladi.

Variantlar ma'lum turdagi matnlarda amalga oshiriladi, ularni dunyoning umumiy manzarasining aniq amalga oshirilishi deb hisoblash mumkin. Badiiy matn - bu dunyoning badiiy rasmining bir varianti bo‘lgan individual muallifning dunyo rasmining aksidir. Invariantdan variant orqali aniq amalga oshirishga o‘tish shunday amalga oshiriladi[1].

Dunyoning ichki individual surati matnida mujassamlashganda, muallif ma'lum bir lingvistik jamoaga xos bo‘lgan til vositalaridan foydalanadi, ular o‘z navbatida

ob'ektiv dunyoni aks ettirishda ishtirok etadilar. Matn dunyosi rasmini ifodalash vositalarini o'rganish leksik-semantik faktlar, grammatik modellar, stilistik vositalar, intonatsiya va hissiy bo'yoqlarga qaratilgan. Ushbu vositalar yordamida axborotni ifodalash usulini tanlash ularning lingvistik shaxs uchun ahamiyati, shuningdek, ma'lum bir hissiy kanalga asoslangan dunyoni idrok etishning ma'lum bir tizimlarining ustunligi bilan bog'liq. Vakolatli tizimni o'zbek til ongining tashuvchisi sifatida muallifning ichki tajribasini tasvirlash uchun ishlatiladigan so'zlar va iboralarni badiiy asar kontekstidan ajratib olish orqali tan olish mumkin.

Dunyoning badiiy surati umumiy qismni - dunyoning lingvistik rasmini, shuningdek, muallifning voqelikni individual idrok etishini, shaxsiy bilimni va tajribasini aks ettiruvchi sharhlovchi qismni o'z ichiga oladi.

Haqiqiy nutq va badiiy matnda me'yoriy jihatdan har xil va hatto qarama-qarshi olamlarning (samoviy va yerdagi, insoniy va tabiiy) uyg'unligi, o'zaro bog'lanishi va o'zaro ta'siri mavjud. San'at asari kontekstida bunday o'zaro ta'sir dunyoning to'liq tasvirini yoki butun dunyoning tanlangan bo'lagining tasvirini berishi mumkin[2].

Muallifning dunyoga bo'lgan qarashlari haqidagi ma'lumotlarni yozuvchi "asosiy so'zlarni" matn manbalarida ajratib ko'rsatish va tahlil qilish, biz bir vaqtning o'zida umumiy tilning asosiy tushunchalarini - dunyoning eng dolzarb g'oyasi bo'lgan jahon xalqlari madaniyati tushunchalarini o'rganamiz. Individual dunyoqarash umuminsoniy, milliy, ijtimoiy tarkibiy qismlarga ega bo'lganligi sababli mustahkamlandi.

So'nggi o'n yilliklarda xalqlar madaniyatining asosiy tushunchalari nafaqat madaniyatshunoslik, balki lingvistik tadqiqotlar ob'ektiga aylandi.

Matnlar materiali bo'yicha badiiy tushunchalarni o'rganish alohida qiziqish uyg'otadi, chunki bu holda biz dunyoning o'ziga xos badiiy qarashlari va uni lingvistik tasvirlash usullari haqida gapiramiz.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODLAR

Muallifning ma'lum bir tarixiy-madaniy qatlamga mansubligi uning badiiy asarlarda, o'ziga xos uslub va tilda mujassamlangan estetik konsepsiyasining o'ziga xosligini oldindan belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot nuqtai nazaridan, rus postmodern yozuvchilarining asarlari tilga sof individual munosabatda bo'lib, o'z dunyoqarashi va voqelikka munosabatini etkazish uchun nutq vositalaridan foydalanadi[3]. "Jannat" va "do'zax"ning turli tillardagi nomlari haqida so'z yuritamiz. "Do'zax" so'zi yunoncha ἄδης yoki Ἄιδης - yer osti dunyosi xudosi Aidning nomidan keladi. Bu ism tom ma'noda "ko'rinmas" degan ma'noni anglatadi. Juda erta, bu so'z Xudoning nomidan tashqari, uning shohligini - keyingi hayotni ham anglatardi.

Septuagintada yunoncha ᾠδης soʻzi ibroniycha doʻzax, *sheol* nomini berish uchun ishlatilgan. Va keyin u Yangi Ahdda qoʻllanila boshlandi.

Doʻzaxning yana bir umumiy nomi doʻzax yoki olovli doʻzaxdir. Bu soʻz Xinnom vodiysining ibroniycha nomidan kelib chiqqan. Xin yoki Ben-Xin vodiysi (“Hinnom oʻgʻillari vodiysi”) Quddusdan janubda, Quyosh darvozasi yaqinidagi hududning nomi edi.

Doʻzaxning yana bir umumiy nomi Jahannam yoki olovli jahannamdir. Bu soʻz Xinnom vodiysining ibroniycha nomidan kelib chiqqan. Xin yoki Ben-Xin vodiysi (“Hinnom oʻgʻillari vodiysi”) Quddusdan janubda, Quyosh darvozasi yaqinidagi hududning nomi edi. Bu bolalar qurbonlik qilinadigan butparast marosimlar joyi edi (“va ular Xinnom oʻgʻillari vodiysida Tofet choʻqqilarini oʻrnatdilar, oʻgʻillari va qizlarini olovda kuydirdilar, men yuraginga buyurmagan va kelmadilar”)[4]. Yagona xudo Yahovaga sodiq qolgan yahudiylar bu yerdan nafratlanishardi. Yeremiyo paygʻambarning kitobida shunday deyilgan: “... mana, shunday kunlar kelmoqda, – deydi Rabbiiy, – bu yer endi Tofet yoki Xinnom oʻgʻillari vodiysi emas, balki qirgʻin vodiysi deb ataladigan kunlar kelyapti. Men bu yerda Yahudo va Quddus kengashini vayron qilaman, ularni dushmanlari oldida qilich bilan, oʻz joniga qasd qilganlarning qoʻli bilan oʻldiraman, ularning jasadlarini osmondagi qushlar va yerdagi hayvonlarga oziq-ovqat sifatida beraman”[5].

Miloddan avvalgi 622 yilda butparastlikni yoʻq qilgan yahudiy shohi Yoʻshiy, butparast qurbongohlarni vayron qildi. Xinnom vodiysi axlatxonaga aylandi, u erga jinoyatchilarning koʻmilmagan jasadlari va yiqilgan hayvonlar keltirildi. Ularni yoʻq qilish uchun vodiya doimo olov yonib turardi. Shuning uchun Ishayo paygʻambar aytdi: “... Va ular Mendan ketgan odamlarning jasadlarini koʻradilar; chunki ularning qurti oʻlmaydi va ularning olovi oʻchmaydi; va ular har qanday tana uchun jirkanch boʻladilar”[6]. Bu tasvir Yangi Ahdga oʻtgan. Shunday qilib, Jahannam gunohkorlarning abadiy azoblari joyining ramziy belgisiga aylandi. Ibroniycha soʻzdan slavyan Jahannam, qadimgi yunoncha γέεννα, gotik *gaiainna* paydo boʻlgan. Undan arabcha *jahannam* soʻzi keladi - islomdagi doʻzaxning asosiy nomi.

Xristian xalqlarining fikriga koʻra, doʻzax koʻpincha qaynab turgan qatron koʻli sifatida tasvirlangan. Lotincha *picula* “qatron” soʻzidan qadimgi slavyan *pʻkʻlʻ* “jahannam” paydo boʻldi. Keyin bu soʻz boshqa slavyan tillariga tarqaldi: Rus tilida - *doʻzax*, serb - *pacao*, bolgar - *pʻkʻlʻ*, chex va slovyak - *peklo*, polyak - *pieklo*. Uning keng tarqalishiga *oʻchoq* feʻli bilan yaqinlashish yordam berdi, garchi dastlab *oʻchoq* va doʻzax bir-biriga bogʻliq emas. Sharqiy Polissʻya shevalarida qatron soʻzi “doʻzax” maʼnosida ham qayd etilgan.

Ko‘pincha do‘zax nomi uning ostida, yer ostida joylashgan joy deb ko‘rsatiladi. Bu esa lotincha *infernus* yoki *inferna* so‘zlaridan hosil bo‘lgan “yer osti dunyosi” degan ma‘noni anglartadi. Lotincha so‘zdan italyan *inferno*, frantsuzcha *enfer*, ispan *infierno*, qadimgi irlandcha *ifern*, hozirgi irland *ifreann*, bretoncha *ifern* so‘zlari paydo bo‘lgan[7].

Do‘zaxning nomlari keng tarqalgan bo‘lib, “tubsizlik” degan ma‘noni anglatadi, bu esa ispancha *abismo*, italyan *baratro*, litvacha *prāgaras* dan olingan. Do‘zaxning arabcha ismlaridan biri “*haviya*” ham “tubsizlik, jar” degan ma‘noni anglatadi. *Χάος* yunoncha “asosiy zulmat” ham keyingi hayotdagi qorong‘u tubsizlikni bildiradi: “Hayotlari vahshiylikdan aziyat chekkanlar, Erinyes Tartar orqali Erebus va Xaosga, zulmatlar qarorgohiga olib boriladi...”. Bu so‘z yunoncha “ochmoq”, “og‘iz yoki og‘iz ochish” fe‘li bilan bir xil ildizga ega (va bu fe‘lning etimologik qarindoshi ruscha esnamoq so‘zidir).

Inglizcha *hell* so‘zi qadimgi inglizcha *hell, helle* so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “o‘liklar dunyosi” degan ma‘noni anglatadi. Bu proto-german tilidagi **halja* so‘ziga qaytadi, bu “yashirin, yopiq, yashirin joy” degan ma‘noni anglatadi. Boshqa german tillaridagi ko‘plab so‘zlar ingliz *hell* – jahannami bilan bog‘liq: eski frizcha *helle, hille*, eski sakson *hellja*, o‘rta gollandiyalik *helle* (zamonaviy gollandiyalik *hel*), qadimgi yuqori nemis *helle* (zamonaviy nemis *Hölle*), norveg va shved *helvete* (*hel* + Qadimgi Nors *vitti* “jazo”), gotika *halja*. Keyinchalik, nasroniy terminologiyasini yaratish uchun butparast german e‘tiqodlaridan bir so‘z ishlatilgan va xristian do‘zaxiga ishora qila boshlagan.

Osetiya afsonalarida do‘zax *zyndon* deb nomlangan. Xalq etimologiyasiga ko‘ra, u mashaqqatli makon (*don*) sifatida talqin qilinadi, lekin aslida u forscha *zindān* “qamoq” dan keladi. Do‘zax azoblari abadiy deb hisoblanganligi sababli, makedoniya dialektlarida do‘zax nomi abadiy paydo bo‘lgan. Grek tilida *κόλασις*, so‘zma-so‘z tarjima qilinsa “jazo” degan ma‘noni anglatuvchi, u “kesmoq, sunnat qilmoq” – “*κολάζω*” fe‘lidan olingan. Do‘zaxning arabcha nomlari orasida *al-xutama* “buzg‘unchilik” va *al-jahim* “olov, alanga” degan nomlari ham bor. Do‘zax haqidagi g‘oyalar deyarli barcha qadimiy tsivilizatsiyalarda mavjud edi: Misrning Osiris kulti, Pifagorchilar va Platonning falsafiy “mifologiyasi” (“Davlat” da Eraning ko‘rinishi)da.

Etrusk esxatologiyasiga ko‘ra, yer osti dunyosining xo‘jayini - Ait, o‘lim jinlari - odamlarni o‘ldirish uchun ulkan bolg‘a bilan Xaru (Xorun), o‘lim xudosi tulpor ko‘rinishida, Tartarning xunuk aholisi - Erinyes: Vanf, Kelsu, Min, Nafum, Linf. Yangi kelgan marhumlar aravada tantanali ravishda kutib olinadi. Eddasda aks etgan german mifologiyasiga ko‘ra, *gigante Hel* o‘liklarning yer osti dunyosida (“Niflxaym”) hukmronlik qiladi. Qahramonlardan tashqari barcha o‘liklar u yerga boradilar.

TAHLIL VA NATIJALAR

Qadimgi nemislari orasida *Vodan* asosan o'liklarning xudosi, ruhlarning etakchisi, sharpali "yovvoyi ov" ning etakchisi sifatida tanilgan. Rimliklar yer osti dunyosining mavjudligiga ishonishgan, unda o'liklar baxtsiz hayot kechiradi va keyingi hayotdagi mavqei insonning bu dunyodagi yomon yoki yaxshi ishlariga bog'liq emas. Ammo shunisi e'tiborga loyiqki, do'zax haqidagi dastlabki g'oyalarda unda azob borligi va umuman, do'zaxning qiynoqlar joyi sifatidagi g'oyasi haqida hech qanday ishora bo'lmagan.

Endi "do'zax" nomidan "jannat" ga o'tamiz. Ruscha "ray" so'zining etimologiyasi aniq emas. Ko'pincha, bu eron tillaridan slavyan tiliga o'tish va avestacha "*rāy*" - "boylik, baxt" ildizi bilan bog'liq deb hisoblanadi. Yana bir g'oyani etimolog O.N. Trubachev ilgari surgan bo'lib, u "jannat" va "ko'l" kabi slavyan so'zlari bilan hind-evropa ildizi **reu-* bilan bog'lashni ta'kidlagan, bu "oqib ketish" degan ma'noni anglatadi. Trubachevning yozishicha, bu nom "qadimgi g'oyalarga ko'ra "jannat"ni tiriklar olamidani ajratib turuvchi to'siqni tashkil etuvchi "oqayotgan suv" bilan bog'liq"[8].

"Jannat" nomi ko'pincha jannat nomi bilan bog'liq. Bular lotincha *caelum* so'zi va italyanacha *cielo*, ispan *cielo*, frantsuz *ciel* va undan olingan ruminiyalik *cer*. Olmon tillarida "osmon" va "jannat" ma'nolari o'rtasidagi bog'liqlik inglizcha *heaven* (qadimgi inglizcha *heofon*) bilan namoyon bo'ladi, solishtiring qadimgi nemischa *heben*, qadimgi islandcha *himinn*, gotikacha *himins*, qadimgi frizcha *himul* "osmon" va "jannat" degan ma'noni anglatadi. Zamonaviy yunon tilida *οὐρανός* «osmon» so'zi «jannat» ma'nosida qo'llaniladi (*παράδεισος* so'zi bilan birga). Qadimgi irlandcha nem so'zi "jannat" va "jannat" degan ma'noni anglatadi va zamonaviy irland tilida *nem* so'ziga borib taqaladigan *neamh* so'zi "jannat"ning asosiy ma'nosiga aylandi. Osmonni qandaydir tarzda ifodalash uchun irland tilida yangi *spēir* so'zi (lotincha *sphaera*)dan paydo bo'lgandi. Ko'pincha "jannat" ma'nosida "osmon" so'zining ko'plik shakli ishlatiladi. Rus osmonini eslang, shuningdek, latishcha *debesis* "jannat" so'zi "osmon" *debess* ning ko'plik shaklidir. Zamonaviy irlandcha *faitheas* "qirollik, davlat" so'zi "jannat" ma'nosida, ayniqsa ko'plikda qo'llaniladi[9].

Jannatni ko'pincha bog' deb hisoblashadi. Masalan, Rossiya shimolidagi dehqonlar jannat osmonda bo'lgan abadiy bog', deb aytishdi. Polesye dehqonlarining g'oyalariga ko'ra, jannat - bu osmondagi ulkan bog' bo'lib, o'n verst balandlikda devor bilan o'ralgan, shisha idish bilan qoplangan. Hech qachon qish va yomon ob-havo bo'lmaydi, quyosh doimo porlaydi va u qovurmaydi, lekin isiydi, hamma joyda yorqin

yashil, baland daraxtlar, yorqin gullar massasi - ko'k, oq, qizil, xushbo'y hid chiqaradi. Bunday g'oyalar xristian va musulmon ko'plab xalqlarga xos keladi.

Adan bog'i haqidagi g'oyalar, albatta, jannat nomida aks etgan. Taniqli so'z *pradiz* (jannat) so'zi yunoncha *παράδεισος* ga borib taqaladi. Yunoncha so'z qadimgi forsha *pairidaēza* - "yopiq joy", "qo'riqxonona", "park", "bog" dan olingan. Dastlab, u qadimgi yunon yozuvchilari tomonidan Fors shohlarining bog'lari va ov qo'riqxonalarini tasvirlashda ishlatilgan (masalan, Ksenofont "Kir va Anabasisning tarbiyasi"). Va keyin u faqat bog'ni belgilashga aylandi. Septuaginta yaratilganda, Eski Ahdning yunon *παράδεισος* tiliga tarjimai, jannatning ibroniycha nomi Gan Eden "baxt bog'i" deb tarjima qilingan. Islomda jannatning eng keng tarqalgan nomi jannat bog'lari - *al-janna "bog"* yoki *jannat "bog'lari"* g'oyasini ham aks ettiradi[10].

Qadimgi Nors mifologiyasidagi jannatning o'xshashi *Valhalla* (qadimgi Islandiya *Valholl*) - jangda halok bo'lgan jasur jangchilar uchun maskan. So'zma-so'z tarjima qilinganda, bu ism "shaxidlar (o'ldirilgan)lar zali" degan ma'noni anglatadi.

Qadimgi irland tilida jannat degan ma'noni anglatuvchi *rīched*, so'zi ham bor edi. Bu so'zma-so'z "qirol taxti" degan ma'noni anglatadi. Arab tilida dar "*manzil*" so'zi bilan bog'liq jannat nomlari mavjud: *dar as-salom* "tinchlik maskani", *dar al-muttakin* "taqvodorlar maskani", *dar al-mukama* "abadiy qarorgoh". Arabcha "*anna'im*" "inoyat" va "*illiyun*" "oliy" so'zlari ham qo'llaniladi.

XULOSA

Agar turli xalqlar g'oyalaridagi "jannat" tushunchalarini ko'rib chiqsak, yahudiylar forslardan o'zlashgan va dastlab Ahamoniylar shohlarining bog'larini belgilagan qadimiy "jannat" (paradis) so'zida umumiy orzu ifodalangan: baxtli hayot abadiy davom etadigan maftunkor bog'. Farziylar (va Iso) tushunchasidagi "jannat" Quddusdagi tirilgan "azizlar"ning Masihning abadiy hukmronligi davridagi muborak hayotini ifodalashi kerak. O'rta asrlarda Osmon Shohligi oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyoj, jinsiy istaklar yoki his-tuyg'ular bilan emas, balki faqat Rabbiyni ulug'lash va ularni yaxshilash bilan mashg'ul bo'lgan, ruhlari erkin harakatlanadigan yorqin soha sifatida ko'rilgan. "Ular o'limdan tirilganda, ular turmushga chiqmaydilar va turmushga chiqmaydilar, balki osmondagi farishtalar kabi bo'ladilar Yigirmanchi asrda Xudo Shohligining o'ziga xos talqinlarini berishga turli xil urinishlar paydo bo'ldi - bu noosfera (Teilhard de Chardin), unda o'liklarning ruhlari birlikni topadi va nozik energiya olamlari va butun dunyoni o'zlashtiradigan Dunyo ongidir eng yaxshi va dunyo evolyutsiyasini boshqaradi (Rerichlar ta'limoti) degan fikirlar bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Мощанская О. Л. Оппозиция «рай» — «ад» в художественном восприятии англосаксов и древних русичей // Религиоведение. 2013. № 2. С. 170.
2. Паринова А. С. Мифологема ада и рая в современной литературе // Вестник Воронежского государственного университета. Сер.: Филология. Журналистика. 2018. № 2. С. 39.
3. Гершанова А.Ф. Концепты «рай» и «ад» в языковой картине мира //тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.01. 2003
4. Паринова А. С. Мифологема ада и рая в современной литературе // Вестник Воронежского государственного университета. Сер.: Филология. Журналистика. 2018. № 2. С. 43.
5. Гершанова А.Ф. Концепты «рай» и «ад» в языковой картине мира //тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.01. 2003.
6. Гершанова А.Ф. Концепты «рай» и «ад» в языковой картине мира //тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.01. 2003.
7. Паринова А. С. Мифологема ада и рая в современной литературе // Вестник Воронежского государственного университета. Сер.: Филология. Журналистика. 2018. № 2. С. 33.
8. Рейн Е. Рай и ад в мировой поэзии // Вопросы литературы. 2001. № 3. С. 304.
9. Гершанова А.Ф. Концепты «рай» и «ад» в языковой картине мира //тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.02.01. 2003.
10. Манн Томас. Доктор Фаустус (пер. С.Апта и Н.Ман) // Манн Т. Собр. соч.: В 10 т. Т.5. – М.: Худ. лит., 1960, с.245.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	EKSTREMISTIK VA RADIKAL G‘OYALARNING ILMIY NAZARIY TASNIFI <i>Alimov Akmalbek Abdumajidovich</i> Page No.: 4-8
2	PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI YARATISHDA ESTETIK TALABLARNING MUHIMLIGI <i>Mamanazarov Bahrom Jumanovich, Meyliqulov Murodulla Otabek o‘g‘li, Islomov Bekzodjon Ilg‘or o‘g‘li, Muhiddinov Nurmuhammadxon Fozilxon o‘g‘li</i> Page No.: 9-22
3	CHAKANA SAVDO OBYEKTI QIYMATINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA TURLARI BO‘YICHA TAVSIFI <i>Yoqubboyev Ilhomjon G‘ulomjon o‘g‘li</i> Page No.: 23-34
4	MUSTAQIL TA‘LIM JARAYONIDA TALABALARNING INGLIZ TILIDA SOSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH <i>Temirov Azizbek</i> Page No.: 35-38
5	CHET TILINI O‘QITISHDA PSIXOLOGIK OMILLARNING O‘RNI <i>Axmedova Muyassar Xadimatovna Xamidullayeva Mumtozabonu Izzatilla qizi</i> Page No.: 39-43
6	O‘SMIRLIK DAVRIDAGI QIYINCHILIKLARGA VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING TA‘SIRI <i>Axmedova Muyassar Xadimatovna Sadritdinova Mubina Hasan qizi</i> Page No.: 44-48
7	

MEDIASAVODXONLIK VA MEDIA TA'LIMNING STRATEGIK MAQSADI*Ziyodullayeva Xumora Ilhom qizi***Page No.: 49-51****8****MEDIASAVODXONLIKNI OSHIRISH USULLARI***Otabek Usmonov***Page No.: 52-55****9****JURNALISTNING ZIDDIYATLI VAZIYATLAR VAQTIDAGI
FAOLIYATINING HUQUQI - AXLOQIY ASOSLARI***Saidov Firdavs Ibragimovich***Page No.: 56-60****10****TURLI XALQLAR ADABIYOTIDA “JANNAT” VA “DO‘ZAX”
TUSHUNCHALARINI AKS ETISHI***Ochildiyeva Farangis Haydarzoda***Page No.: 61-67**